

Zadravecz István O.F.M. tábori apostoli helynök dotálása (1920–1926)¹

Tóth Krisztina

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően megszűnt a közös császári-királyi hadsereg, és ezáltal annak tábori apostoli helynöke, Bjelik Imre² is elvesztette lelki joghatóságát az egykori közös hadsereg katonalelkészei fölött. A korábbi ideiglenesen a tábori lelkészésznél szolgáló papok jurisdictiójukat ezután az adott egyházmegye püspökétől kapták.³ Az 1918. november 20-i katolikus püspökkari konferencia foglalkozott a kérdéssel, és Bjelik kérése nyomán a püspökök kijelentették, hogy a joghatóságot megadják az egyházmegyéjük területén működő, állandó állományú katonalelkészeknek is. Ez azonban nem oldotta meg egyik napról a másikra a problémát.⁴ 1919 decemberében megfogalmazódott az az igény, hogy a nemzeti hadsereg lelki gondozását ellátó tábori lelkészek munkájának összefogására tábori vikáriust nevezzenek ki. E fontos tisztségre Zadravecz István, az egyszerű ferences szerzetes, Szeged-alsóvárosi plébános, Rómában tanult kiváló szónok és 1918–19-re ismert közéleti személyiség neve az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása, valamint Horthy Miklóssal ápolt személyes barátsága és az általuk vallott elvek hasonlósága miatt jöhetett szóba.⁵ Ezenkívül az 1919. november

¹ Készült az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretében, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a 128346-os számú *A szentszéki-magyar kapcsolatok 20. századi ismeretlen fejezetei* című NKFI PD Ösztöndíj támogatásával. A tanulmány megírásához végzett szentszéki levéltári kutatásokhoz két hétre a szállást a Római Magyar Akadémia biztosította. Az „apostoli tábori helynök” kifejezés értelmezéséhez ld. 32. sz. jegyz.

² 1911. június 1-jétől volt a császári-királyi hadsereg tábori apostoli helynöke. Bővebben ld.: BORÓVI JÓZSEF: *A magyar tábori lelkészet története*. Bp., 1992. (továbbiakban: BORÓVI, 1992.) 275–276. p.; MERÉNYI-METZGER GÁBOR: *Bjelic Imre tábori püspök katonai törzskönyvi lapja*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1999. 3–4. sz. 290. p. Életéről színes képekkel ellátott kiadvány: FODOR JÓZSEF: *Püspök és katona*. Bjelic Imre élete. Oradea, 2007. (Szent László Könyvek sorozat 1.)

³ A volt tábori lelkészeket a püspökök, ha lehetséges volt, visszahelyezték korábbi plébániájukra vagy egy korábban betöltetlen plébániára, de előfordult, hogy kápláni beosztást kaptak, vagy pl. Esztergomban, ha nem kértek szabadságot, a primás a szemináriumban helyezte el őket. Vö. TENGYELY ADRIENN: *A magyar egyházak a forradalmak korában*. Eger, 2011. 90. p.

⁴ Vö. BEKE MARGIT: *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között*. Bp., 2018. (továbbiakban: BEKE, 2018.) 621. p. (a fent hivatkozott jegyzőkönyv 10. pontja).

⁵ Életéről már saját korában több kötetet publikáltak gyűjtő hangú beszédeit is ezekbe rendezve: Páter István, *A mi kapisztránunk a forradalmi évben*. Bev.: Szilassy César. Szeged, 1920.; NAGYMIHÁLY SÁNDOR: *P. Zadravecz püspök a szegedi kapisztrán*. I–II. köt. Bp., é.n. [1942] 1914–18-as, illetve 1919-es szerepéről újabban: ZOMBORI ISTVÁN: *Egy politikai karrier indulása*. P. Zadravecz István, 1914–1918. In: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt*. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára.

28-án, Horthy Miklós kifejezett felszólítására neki írt memoranduma a nemzeti hadsereg lelkészségének újjászervezéséről is elnyerhette a hadsereg akkori fővezérének tetszését,⁶ aki 1920. január 7-én Csernoch János hercegprímásnak⁷ címzett levelében a következőket írta: „P. Zadavec István kormánytanácsos urat egész egyénisége és tehetsége minden alkalmammal megnyilvánuló lángoló hazaszeretete s a lelkekre erősen hatni tudó szuggesztív ereje, az említett rendkívül fontos méltóság betöltésére minden kétséget kizáróan képesítik. Miután a hadsereg erkölcsi színvonalának emelését a haza érdeke elsősorban megköveteli, arra kérem Főmagasságodat, hogy a felállítandó táborigazgatás rendszerezéséhez és a kinevezendő táborigazgató személyének megválasztásához hozzájárulni és az e tárgyban szükséges lépéseket a római szentszékek előtt is megtenni kegyeskedjék.”⁸ A levelet követően Csernoch 1920. február 9-én a pápának írt folyamodványban interveniált az érdekében.⁹

Már ekkor felmerült a leendő táborigazgató apostoli helynök dotálásának kérdése, amelyet mindeddig csak szubjektív szemszögből, magának Zadavec Istvánnak a visszaemlékezéseiből ismerhettünk. Nagyrészt ezt veszi alapul leírásában Borovi József is, aki *A magyar táborigazgatás története* címmel írt könyvet.¹⁰ A püspök feljegyzéseit 1929-ben vetette papírra azzal a határozott szándékkal, hogy kéziratban maradnak, tehát soha nem látnak nyomtatásban napvilágot, de az utókor kézbe véve őket, megismerheti az ő álláspontját a táborigazgatás alatt történetekről. Kívánsága nem teljesült, mivel 1967-ben Borsányi György megtalálta a kéziratát, felhasználva a szókimondó püspök gondolatait, a két világháború közötti rendszerről és az egyházzal az akkori kor szellemiségének megfelelő előszóval, s gyakran a hozzá mellékelte iratanyagból csak kivonatot vagy részleteket közölve, kiadta.¹¹ A kötethez hazai levéltári forrásanyagot nem használt, vatikáni levéltári anyagot pedig – tekintve, hogy XI. Pius (1922–1939) pápaságának peri-

Szerk.: Klestenitz Tibor – Zombori István. Bp., 2015. 181–188. p.; Uő: Horthy, Zadavec és Szeged. 1919. In: Újragondolt negyedszázad. Szerk.: Miklós Péter. Szeged, 2010. 171–180. p.

- ⁶ Magyar Ferences Levéltár (továbbiakban: MFL.), XI. Személyi hagyatékok, Zadavec István hagyatéka. (továbbiakban: Zadavec-hagyatéka.)
- ⁷ 1913-tól 1927-ig volt esztergomi érsek, 1914-től bíboros.
- ⁸ Prímási Levéltár (továbbiakban: PL.) Cat. D/c 177/1920. ad 667/1925. (A hivatkozásnál az akta száma mellett csak a legkülső palliumon szereplő számot adom meg, mivel az irat az alapján visszakereshető. A továbbiakban szintén így fogok eljárni.)
- ⁹ Vö. Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (továbbiakban: S.RR.SS.) AA.EE.SS. (továbbiakban: Archivio Storico. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari), Austria-Ungheria, pos. 1367. fasc. 547. ff. 45r–46r. Nem közvetlenül, hanem a tartományfőnökön keresztül küldve.
- ¹⁰ Az apostoli táborigazgatás felállításával, illetve a táborigazgató javadalmazásának kérdésével foglalkozik. BOROVI, 1992. 131–141., 189–197. p. A történet ismertetésekor nagyban befolyásolja Zadavec István naplójában leírt véleménye. Információit hazai és szentszéki levéltári források alapján jelen tanulmányomban több helyen korrigálom.
- ¹¹ Páter Zadavec titkos naplója. Szerk.: Borsányi György. Bp., 1967. (továbbiakban: BORSÁNYI, 1967.) Néhol lábjegyzetben egy-egy kifejezés magyarázatát is közli, de többször előfordul, hogy pontatlanul. Ld. pl.: Uo., 33. p. 6. sz. jegyz.

óduását 2006-ban nyitották meg a kutatók előtt¹² – még nem is használhatta. Így a különböző álláspontokat sem ütköztette, nem mérlegelte az egykori tábori vikárius több év távlatából esetlegesen már megfakult emlékeinek valóság tartalmát, illetve azt sem, hogy melyek voltak azok a háttérinformációk, amiről az emlékirat papírra vetések nem lehetett tudomása: például arról, hogy a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció bíborosainak ülése is foglalkozott ügyével. E tanulmányban a fennmaradt források segítségével megpróbálom az eseményeket objektíven, ideológiától mentesen rekonstruálni, megvizsgálva valamennyi érintett szereplő – beleértve Zadravecz István, Csernoch János, Szmrecsányi Lajos, az egri székesfőkáptalan és a Szentszék – álláspontját.

I. A tábori apostoli helynöki kinevezés előkészítése

1. Az első lépések, remények, várakozások – Egri káptalani stárum szekularizációt követően?

Csernoch János kezdetben azt szerette volna, ha egy megyéspüspököt bízna meg a tábori apostoli helynöki szolgálattal, konkrétan: először Mikes János szombathelyi püspököt,¹³ mivel akkor a megfelelő dotálást biztosítva látta. A konkrét elképzelés hátterét vélhetően Mikes püspöknek a forradalmak idején tanúsított politikai magatartásából következő meghurcolása – a püspöki javadalom zárolása és a püspök internálása –, és annak következtében keletkező országos ismertsége adta. Mikes püspök ugyanis nem értett egyet a népköztársaság kikiáltásával, bizalmatlan volt a Károlyi kormány iránt, támogatta a keresztényszocializmust – amely szálla lehetett a kormány jelentős részét alkotó szocialisták szemében –, ráadásul ehhez hozzájött legitimista meggyőződése is. Mindez egy karakán, elveihez ragaszkodó és ezek miatt üldöztetést is szenvedő főpap képét rajzolta a nyilvánosság elé.¹⁴ Bár a szombathelyi egyházmegye nem volt jól anyagiakkal ellátva: Csonka-Magyarország egyik legkisebb földterülettel rendelkező egyházmegyéje volt, Mikes János meglehetősen fiatal életkora – 1920-ban mindössze 44 éves volt –, ekkoriban még kiváló egészségi állapota, és – tekintve, hogy grófi családból származott – magánvagyonra jelenthette a primás számára a biztosítékot a tábori apostoli helynöki teendők megfelelő párhuzamos ellátására.

¹² Vö.: Bolletino della Sala Stampa della Santa Sede, n. 0340. Città del Vaticano, 2007. 1104. p.

¹³ Az 1911-től a szombathelyi egyházmegye élén álló Mikes püspöknek a pénzkezelés nem volt az erőssége, és a szombathelyi egyházmegye sem volt a legjobb anyagi állapotban a háborút követően, azonban ez a tény akkor a primás számára még nem lehetett világos. Vö. TÓTH KRISZTINA: Egy apostoli adminisztrátori kinevezés háttere. Gróf Mikes János lemondása a szombathelyi püspökségről. In: Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére. Szerk.: Tusor Péter. Bp.–Róma, 2012. (Bibliotheca historiae ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. Series 1., Collectanea Vaticana Hungariae. Classis 1/8. [továbbiakban: CVH]) 281–327. p.

¹⁴ BAKÓ BALÁZS: Gróf Mikes János, a szombathelyi egyházmegye püspöke. Bp., 2013. (Kézirat. PhD-disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.) 123–135. p., külön. 123. p., 126. p.

Elképzelését azonban keresztülhúzta Horthy Miklós és a nemzeti hadsereg azon óhaja, hogy a ferences rendi atyát, Zadravec Istvánt nevezzék ki tábori püspökké. A felvetést a prímás felkarolta, és rögtön a dotálás megoldási lehetőségén gondolkodott. Úgy vélte, hogy nem az üres államkincstárat kellene terhelni a püspök anyagi ellátásával, hanem egyházi finanszírozással kellene megoldani a kérdést. Mindössze a püspök budapesti lakásáról és útiátalány fizetéséről kellene az államnak gondoskodnia. Mindezt 1920. január 12-én írt leveleiben Horthy Miklósnak a nemzeti hadsereg akkori fővezérének, Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszternek¹⁵ és Friedrich István hadügyminiszternek is felvetette.¹⁶ Azonban arra vonatkozóan, hogy mely káptalanban nyerhetne el stallumot, Csernochnak több elképzelése is volt. Felmerült a saját káptalanja, de annak az anyagi lehetőségei meglehetősen szűkösek voltak, hiszen jövedelmet biztosító birtokai nagy része külföldre, Csehszlovákiába került.¹⁷ A másik két szóba jöhető, kellően tőkeerősnek feltételezett káptalan a veszprémi és az egri volt. Az előbbi azonban már vállalta egy másik egyházmegyéből, a kassaiból származó pap, Csizsárik János dotálását, aki 1911-ben lett a veszprémi káptalan kanonokja és 1919 őszétől a magyar királyi külügyminisztériumban dolgozott kánonjogi tanácsosként.¹⁸ Adódott tehát az elgondolás, hogy most az egri főegyházmegye vállalja magára Zadravec István anyagi ellátását.

Kezdetben a prímás azt szerette volna, hogy Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter tárgyalja le a veszprémi püspökkel, illetőleg az

¹⁵ 1919. november 24-től 1920. december 16-ig volt vallás- és közoktatásügyi miniszter. Vö. *Hivatalos Közlöny. Kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium*, 1919. 44. sz. 371. p.; Uo., 1920. 13. sz. 85. p.; Uo., 1920. 51–52. sz. 413. p.

¹⁶ Horthynak a budapesti lakást és az útiátalányt nem említette, csak azt, hogy véleménye szerint egy káptalani stallum jövedelméből kellene gondoskodni ellátásáról.

¹⁷ 53.169 kat. hold földbirtokából 30.987 kat. hold került Csehszlovákiába. Vö. RÁCZ KÁLMÁN: Az esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt. (1. rész) In: *Társadalomtudományi Szemle*, 2004. 3. sz. 42. p.

¹⁸ Csizsárik Jánost 1883. április 15-én szentelték pappá a kassai egyházmegye címére. 1906-tól a Monarchia római szentszéknél levő cs. és kir. nagykövetségének titkára, majd 1910-től ugyanitt a követség kánonjogi tanácsosa. Ezt követően lett 1911-ben veszprémi kanonok. 1915-ben tért haza Rómából, 1916-tól a közös külügyminisztérium egyházpolitikai osztályán dolgozott, 1919. október 31-től pedig a magyar királyi külügyminisztériumba központi szolgálatra rendelték kánonjogi tanácsosként. 1929. július 29-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt, majd 1930. szeptember 30-án nyugdíjba ment. 1936-ban hunyt el. Vö. PFEIFFER JÁNOS: A veszprémi egyházmegye történeti névtára. (1630–1950) Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae.) 87–88. p., 87. p.; Személyi hírek. In: *Külügy Közlöny*, 1929. 9. sz. 70. p.; GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945. Bp., 1997. 323. p. A veszprémi káptalan anyagi helyzetéről ld.: TÓTH KRISZTINA: A veszprémi püspökség és káptalan gazdálkodása a második világháború idején. In: „Nehéz időkben dönteni kell”. A veszprémi püspökség a második világháború idején. Szerk.: Karlinsky Balázs – Varga Tibor László. Veszprém, 2016. küln. 218–220. p.

egri érsekkel¹⁹ a kanonoki kinevezés ügyét, azonban a miniszter válaszában arra utalt, hogy azután fogja ezt megtenni, hogy a kormánytanács döntött a kanonoki kinevezések módjáról. Ekkor már folyamatban volt az utóbbi ügy római elintézése: egy nappal a vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt levele után a prímás 1920. január 13-án XV. Benedek pápánál interveniált, azt kérte, hogy a kanonoki stallumok betöltése a kánonjog szerint történessen, azonban a püspökök mielőtt a Szentszéknek ajánlanának a káptalani méltóságokra vagy kanonokká neveznének ki valakit, egyeztetthessenek a kormánnyal, amelynek a hozzájárulását kérhessék. A kérést annak fényében tudjuk értelmezni, hogy a levél íródásának idején nem volt érvényben levő megállapodás a kanonoki kinevezésekről. Ugyan 1855-ben a Ferenc József és IX. Pius pápa által megkötött osztrák birodalmi konkordátum XXII. paragrafusában megegyezés született a káptalani méltóságok betöltéséről – amely mint állami törvény Magyarországon az 1867-es kiegyezés jogérvénnyel bírt –, azonban ezt követően nem került becikkelyezésre. Igaz, mint egyházi törvény a gyakorlatban 1918-ig, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig érvényben volt. A másik oldalról a káptalani stallumok betöltése a főkegyúri jog egyik jogosítványa volt.²⁰ Az általános gyakorlat az volt, hogy az érintett püspök által felterjesztett három jelölt közül az uralkodó nevezte ki rendszerint az elsőt, illetve az első káptalani méltóság esetében a Szentszék egyes konkrét esetekben három, illetőleg öt évre megengedte, hogy az apostoli királlyal egyetértőleg a megyéspüspökök, illetve az érsekek adományozzák.²¹ Azonban 1920 elején Magyarországnak nincs királya, sőt, még az ország leendő államformája is kérdéses.²² Zadravec István felmerülő kanonoki kinevezése és ennek révén anyagiakkal ellátása különösen aktuálissá tette a kanonoki kinevezések kérdésének rendezését, ha nem is feltétlenül közvetlenül ez indította el ennek ügyét.²³

¹⁹ A fent említett ordináriusok: Rott Nándor, aki 1917-től 1939-ig volt veszprémi püspök, illetve Szmrecsányi Lajos, aki 1912-től 1943-ig volt egri érsek.

²⁰ Vö. CSIZMADIA ANDOR: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Bp., 1966. 177–195. p.; BÁNK JÓZSEF: Káptalani méltóságok Magyarországon. Bp., 1945. 9. p. (továbbiakban: BÁNK, 1945.); illetve: PL. Serédi Jusztinián hercegprímás magánlevéltára. R doboz, a szepesi püspök 1938-as levelei között a főkegyúri jog jogosítványait összefoglaló lap. Az 1848. évi III. törvény 7.§-a szerint a nagyobb javadalmakat a király tölti be. Habár ebben konkrétan a kanonoki javadalmak betöltése nincs említve, a gyakorlatban a király nevezte ki a kanonokokat is.

²¹ Vö. SALACZ GÁBOR: A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. Bp., 2002. (továbbiakban: SALACZ, 2002.) 20.p; BÁNK, 1945. 12. p.

²² A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tanácskozásairól és az Apostoli Szentszék véleményéről a főkegyúri jogról és a püspökök kinevezéséről ld.: TÓTH KRISZTINA: A főkegyúri jog a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendáján 1920 körül. In: Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (CVH I/15.) 337–360. p. (továbbiakban: TÓTH, 2017.)

²³ Olyannyira, hogy a kanonoki kinevezések és a tábori püspök egri stallumra kineveztetésének terve Csernoch Szmrecsányinak írt 1920. január 23-i levelében egymás utáni bekezdésekben szerepel. Vö. Egri Főegyházmegyei Levéltár (továbbiakban: EFL.), Capitulum Metropolita 398/1920.

Csernoch január 13-i levelére Gasparri államtitkár válasza február 21-én kelt: a püspökök a kanonoki stallumra jelölt nevét tudathatták a kormánynyal, de csak abból a célból, hogy megtudják, van-e ellene politikai kifogásuk.²⁴

Ehhez járult hozzá, hogy amennyiben a vallás- és közoktatásügyi miniszter tárgyalta volna a dotációval kapcsolatban az egri érsekkel, akkor a feltételeket is a miniszter diktálhatta volna. Ezt megelőzve a primás már a minisztertanács tanácskozása, illetőleg döntése előtt megkezdte a tárgyalást Szmrecsányi Lajos érsekkel. Milyen érvekkel győzte meg? Az első indoka, hogy az el nem kerülhető földbirtokreformnál – amelynek érdekében már 1918–1919-ben történtek lépések²⁵ – előnyös lesz Egerre nézve, ha ők tartják el a nemzeti hadsereg apostoli helynökét. Másik fontos érve, hogy segíthetne szükség esetén a püspöki teendőkben az érseknek. Ezt Zadravec István a későbbiek során többször meg is tette, a főegyházmege területén a ferenceseknek többször ő adta fel a rendeket – tehát a ferences rend is profitált püspökké szenteléséből –, illetve bérmakörutakat is folytatott.²⁶ Végül a primás harmadik érve, hogy mivel bizonyára a protestánsok is kérik fogják hasonló állás szervezését, így meg lehetne nekik mondani, hogy mivel a katolikusok fizetik a tábori püspöküket, így ők is gondoskodjanak saját tábori eljárásokról.²⁷ Ez a megállapítás egyfajta előrelátásként értelmezhető, hiszen akkor még minden körletparancsnokságnál egy tábori lelkészi hivatal volt felállítva, amely hivatal élén katonai lelkészi rangban az idősebb római katolikus lelkész állt, aki nem befolyásolhatta a más vallás-

²⁴ Vö. BÁNK, 1945. 52. p.; SALACZ, 2002. 21. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1919–1921. pos. 1428. fasc. 575. f. 49r. (Csernoch Ogno Serra bécsi ügyvivőn keresztül küldte el levelét, aki január 23-i keltezéssel továbbította), f. 50r–51r. (Csernoch január 13-i folyamodványa), f. 53rv. (a Csernochnak küldött február 21-i válasz vázlata); PL. Cat. 15. 494/1920. (Gasparri Csernochnak küldött válaszelevele.)

²⁵ Sőt, már 1918-ban a püspöki kar által megbízott bizottság (benne a kassai, csanádi és veszprémi püspökökkel) tárgyalta a földművelésügyi miniszterrel. BEKE, 2018. 614–615. p.

²⁶ Pl. 1922. szeptember 21-én írt a ferences tartományfőnök Szmrecsányi érseknek, tudatva, hogy Zadravec szeptember 16-án indult bérmaútjára, melyet megszakítva október 4-én, Szent Ferenc ünnepén négy növendéknek feladná a diakonátust és egynek a szubdiakonátust, majd folytatva bérmakörútját október 14-én jönne Gyöngyöstre és 15-én szentelné szerpappá a diakónusokat. A diakonátus és a presbyteriatu között így 10 napi interstitium lenne, erre nézve kéri a 978. canon 2. § értelmében az engedélyét. – MFL. A kapisztránus ferences provincia tartományfőnökségének iratai. (továbbiakban: Tartományfőnökség.) Vagy pl.: EFL. Capitulum Metropolitana, 2111/1922. bérmakörútjáról jelent röviden 1922. május 27-én Szmrecsányinak és tudatja vele, hogy a második „turnust” szeptemberre tette a vikárius óhajára.

²⁷ Csernoch János Szmrecsányi Lajos érseknek, 1920. január 23. – EFL. Capitulum Metropolitana, 398/1920. Az 1920. március 17-i püspökkari konferencia 10. pontja is ezt az utóbbi érvet hozza fel a tábori apostoli helynökségnek a katolikus egyház általi ellátása mellett. Vö. A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. I–II. köt. Szerk.: Beke Margit. München–Budapest, 1992. (Dissertationes hungaricae ex Historia Ecclesiae, 12.) (továbbiakban: BEKE, 1992.) I. köt. 52. p.

felekezetű lelkész munkáját és hatáskörét. Külön arra létesített tábori tiszt-ség, amely valamennyi protestáns tábori lelkész munkáját összefogta volna, ekkor még nem volt.²⁸

Az 1920. november 6-i Honvédelmi Minisztériumban tartott szakértekezleten került szóba a felekezeti egyenjogúság jegyében a protestáns tábori lelkészlet vezetésének kérdése. Az értekezlet elején előadott tervezet szerint a budapesti református és evangélikus püspököt szerették volna a református, illetve evangélikus katonai lelkészlet élére állítani, akik lelki ügyekben önálló hatáskörrel bírnának és a honvédelmi miniszternek lennének alárendelve. Németh István dunántúli református püspök²⁹ a protestáns tábori lelkészlet szervezésének tervével egyetértett, de rámutatott, hogy a konvent határozata szerint a legidősebb püspököt illeti a katonai lelkészlet vezetése. Kapi Béla dunántúli evangélikus püspök³⁰ pedig bár a tervet ideiglenes megoldásként jónak tartotta – kivéve, hogy a katonai lelkészlet vezetését a budapesti püspökre bizzák –, önálló tábori püspökségek felállítását kérte minden keresztény egyháznak. Hozzáteve: „A végleges rendezésnek az elvi állásponthez képest való végrehajtásának nézete szerint jelenleg nem annyira katonai, mint inkább egyházi okai vannak a protestáns egyházak szempontjából, az egyházi szabályok ugyanis nem ismernek tábori püspököt. Ezeket a szabályokat módosítani kell.”³¹ Végül abban állapodtak meg, hogy amellett, hogy az értekezlet elvben elismeri a protestáns egyházak jogát az önálló tábori püspökségre, a reformátusok és evangélikusok számára egy protestáns tábori lelkésztséget állítanak fel: a két protestáns egyház által kijelölt püspököt fogják az illető felekezetek katonai lelkészletének önálló vezetésével megbízni.³² Azonban további két évig húzódott a protestáns tábori lelkészlet ügye: 1923. február 9-én állította fel a protestáns tábori püspökséget Horthy, az élére pedig a református Soltész Elemér nevezte ki. Ellátásáról úgy egyeztek meg, hogy „A püspöknek és a püspöki hivatalnak költségvetésileg megállapított dologi és ügyviteli kiadá-

²⁸ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban: HL.), VI.35. Prot. 1. dob., 1/2. A hadügyminiszter 1920. január 26-án a nemzeti hadsereg Fővezérségének írt levele másolata.

²⁹ 1914-től 1924-ben bekövetkezett haláláig volt a dunántúli református kerület püspöke.

³⁰ 1916-től 1948-ig volt a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke.

³¹ HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/3. Az 1920. november 6-án a katonai lelkészlet szervezése ügyében a Honvédelmi Minisztériumban tartott szakértekezlet jegyzőkönyve.

³² Uo. Nem csak az evangélikus püspök jegyezte meg, hogy a protestáns tábori püspökségnek nincs hagyománya, hanem Zadravecz István is emellett érvelt. Sréter István honvédelmi miniszternek írt 1920. november 9-i levelében azt hangsúlyozta, hogy bár szükséges a nem katolikus felekezetek lelkészeinek felügyelőség felállítása, tábori püspökséget az állam nem hozhat létre, hiszen ő magát is csak a katolikus tábori lelkészlet felügyelőjévé nevezte ki Horthy. Az Apostoli Szentszék pedig amellett, hogy jurisdíciót adott neki az apostoli helynökké kinevező bullával, különleges kegyként püspökké is kinevezte. Ez nem kötelező kellék, hanem ahogy Zadravecz okfejtésében szerepel: Róma többletadománya. HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/4. A fejleményekről a prímást is értesítette, aki a palliumra írt válaszfogalmazvány szerint egyetértett a tábori helynök tiltakozásával a protestánsok tábori felügyelőinek „püspöki” címére vonatkozóan: PL. Cat. 11. 2751. a/1920. Az előzményekhez ld. még: BORÓVI, 1992. 160–169. p.

sait, továbbá a tábori püspöknek az V. rangosztálynak megfelelő összes illetményét a honvédelmi tárcza fedezi. Netaláni egyéb akár személyi, akár dologi költségeket a protestáns egyházak egyeteme köteles viselni.”³³ A hercegprímás előrelátása tehát nem volt alaptalan.

Szmrecsányi egri érsek válasza nem váratott sokat magára: 1920. február 2-i keltezéssel közölte Csernochhal, hogy káptalanjával egyetértően úgy döntött, közreműködik Zadrevecz kinevezésében az utolsó mesterkanonoki stallumra a nemzeti hadsereg érdekeit szem előtt tartva. Ennek azonban a feltétele, hogy szekularizálják,³⁴ és elháruljon a káptalani javadalomhoz jutás 642. kánonban említett akadálya – a káptalani javadalomhoz jutás tilalma –, amely a szekularizált szerzetesekre is fennállt.³⁵ Csernoch a válaszlevél kézhezvétele után nem sokkal, február 9-én megírta levelét a pápának címezve, azonban nem maga juttatta el Rómába, hanem Tamás Alajos tartományfőnököt kérte meg, hogy küldje tovább az általános rendfőnöknek és kérje meg, hogy interveniáljon Rómában.³⁶ Egyrészt, mivel egy ferences rendi atya szekularizációját és tábori püspökké kinevezését szorosabban rendi ügynek tarthatta, másrészt mivel az ügyintézését a közvetlenül Rómában tartózkodó rendfőnökön keresztül gyorsabbnak gondolhatta, mint ha külön-külön adta volna be az illetékes kongregációkhoz a kérelmet a szekularizációra és a püspöki kinevezésre, továbbá a felmentésre az egri rezidencia kötelezettség alól.³⁷ A tartományfőnök Horthy

³³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyarországi református egyház egyetemes konventjének elnökségéhez, 1923. április 16. (A miniszter helyett Petri államtitkár írta alá. Másolat.) – HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/7., 1/8. (Szabály a protestáns tábori püspökség szervezetéről. A fenti idézet a 8. pont), 1/11.

³⁴ A szekularizáció a Szentszék által adott engedmény, amellyel egy ünnepélyes fogadalmas szerzetes fontos és súlyos okból engedélyt kap arra, hogy letegye a szerzetesi ruhát és a szerzetes előjárók alól kivonhassa magát – helyettük az illetékes megyéspüspök fennhatósága alá kerül –, azonban a fogadalmait köteles továbbra is megtartani. Tehát továbbra is meg kell tartania a tisztaságot, vagyont nem gyűjthet és engedelmeskednie kell a megyéspüspöknek. Részletezi: *Az új Generalis Constitutiókról. A szekularizáltakról. (Folytatás.)* In: *Rend-Tartományi Közlöny. A Kap. Sz. Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány hivatalos közlönye*, 1915. március. 19. p.

³⁵ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi. Romae*, 1918. (továbbiakban: CIC, 1918.) 186. p.; PL. Cat. D/c. 279/1920. ad 667/1925.

³⁶ MFL. Tartományfőnökség.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. ff. 45r–46r. Tamás Alajos OFM 1898-tól 1912-ig és 1915-től 1925-ig volt a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány tartományfőnöke. (Vö. A Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány név- és címtára. Bp., 1994. 10. p.) Az általános rendfőnök Serafino Cimio OFM volt (1915–1921), aki Rómában megbízottján, Bernardinus Klumper OFM-n keresztül intézte az ügyet.

³⁷ A szekularizációban a Szerzetesi Kongregáció, a püspöki kinevezés előkészítésében a Konzisztoriális Kongregáció, a rezidencia kötelezettség alóli felmentésben a Zsinati Kongregáció az illetékes. Vö. BÁNK JÓZSEF: *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*. Bp., 1958. (továbbiakban: BÁNK, 1958.) 49–50. p., 52. p.; A Konzisztoriális Kongregáció illetékességére ld. még: Pietro Gasparri Csernoch Jánosnak, 1920. március 12. – PL. Cat. D/c. 627/1920 in 667/1925.; Gasparri a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkárának, Gaetano de Lainak, 1920. március 15. – S.RR.SS.

Miklós január 8-i kérését követően, hogy járuljon hozzá Zadravec püspöki kinevezéséhez, már értesítette a rendfőnököt azzal, hogy részéről nincs ellenvetése. Ezt január 10-én Csernoch Jánossal is tudatta, hozzátéve, hogy terjessze fel legbölcsebb belátása szerint az ügyet az Apostoli Szentszékhez. Csatolta a rend hivatalos relációját is a tábori helynöki tisztségre kizemelt atyáról.³⁸

A primás február 9-i levele a pápának a minisztertanácsi döntést³⁹ is megelőzte, mivel biztosra vette, hogy az ügyet pártolni fogják.⁴⁰ Benne a jelölt erényeinek ecsetelésén kívül biztosította arról, hogy az egri érsek hajlandó Zadraveczet szekularizációja és a 642. kánon 1. §-ának tilalma alól történő felmentés után kanonokká kinevezni, az állam pedig biztosítani fogja számára a budapesti lakást és megtéríti a hivatalához kapcsolódó utazások költségeit. Ezek fényében kérte, hogy a pápa szekularizálja, adja meg a felmentést az említett kánon alól, nevezze ki címzetes püspökké és tábori helynökké, és mentse fel hivatalának gyakorlása idejére a rezidencia-kötelezettség alól (hiszen az egri kanonoki stallummal az egri rezidencia kötelezettsége is együtt járna). A rend generálisának megbízottja 1920. március 3-án továbbította a kérést az államtitkár jóindulatába ajánlva azt, azonban kihangsúlyozta, hogy a rend nem tartja szükségesnek Zadravecz szekularizációját az apostoli tábori helynöki teendők ellátásához.⁴¹ Tehát a római forrás megerősíti, amit eddig csak sejteni lehetett: az általános rendfőnök nem támogatta a tervezett szekularizációt. XV. Benedek ezt szem előtt tartva a szekularizációt nem engedélyezte, így Zadravec nem nyer-

AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. ff. 50r–51r. A bécsi nunciaturán keresztül, melynek az élén ügyvivő állt (Giovanni Battista Ogno Serra), és amely a magyar határokon kívül került, a kommunikáció meglehetősen körülményes lett volna. A budapesti apostoli nunciaturát ekkor még nem állították fel: Lorenzo Schioppa nuncius október 3-án érkezett Budapestre és október 6-án mutatta be megbízólevelét Horthy Miklósnak. Vö. MRKONJIC, TOMISLAV: Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna I. «Cancelleria e Segreteria». nn. 1-904 – aa. 1607-1939 (1940). Inventario. Città del Vaticano, 2008.; TÓTH KRISZTINA: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása. In: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015. Szerk.: Fejérdy András. Bp.–Róma, 2015. 85. p.

³⁸ MFL. Tartományfőnökség. A január 10-i reláció: PL. Cat. D/c. 279/1920. ad 667/1925.

³⁹ A minisztertanács 1920. március 25-én tárgyalta a kérdést a 35. pontban: ebben felhatalmazást adnak a honvédelmi miniszternek a Zadravec tábori püspökké történő kinevezésével kapcsolatos tárgyalásokra. Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL. OL.) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920. március 25.

⁴⁰ Borovi Józsefnél az szerepel, hogy úgy látszik, a minisztertanács határozatát már aznap kézhez kapta a primás, azonban mint fentebb láthatjuk, a minisztertanácsi döntést nem várta be. Vö. BOROVI, 1992. 135. p.

⁴¹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 44r. Az általános rendfőnök megbízottjának, Bernardino Klumpernek 1920. március 3-án Pietro Gasparrihoz írt levele. A primás kérése: uo. ff. 45r–46r. A tartományfőnök által Zadraveczről küldött összefoglaló: uo., ff. 47r–48v. Klumper március 2-i, valamint március 12-i levele a tartományfőnöknek a primás kérésének kézhezvételéről és továbbításáról: MFL. Tartományfőnökség.

hette el az egri kanonoki stallumot, azonban a címzetes püspöki és a tábori helynöki kinevezéshez a szükséges intézkedést Gasparri megtette a Konzisztoriális Kongregációnál.⁴² Az utóbbi dikasztérium bíboros titkára, Gaetano De Lai⁴³ március 23-án jelentette, hogy a kinevezési dokumentum aznap elkészült.⁴⁴ A kérdés tehát ebben a helyzetben már csak az volt, hogy ki fogja anyagiakkal ellátni a tábori helynököt.

2. Hogyan tovább? – Jogi szakvélemény

Az, hogy az egyház lássa el kellően anyagiakkal a kinevezendő tábori helynököt és címzetes püspököt, már a kezdetek kezdetén, 1920. január elején foglalkoztatta az ügyet felkaroló Csernoch Jánost. Amint az eddigi elemzésem is mutatja, a lehetőségeket felmérve a leginkább tőkeerős káptalanban szeretne volna, ha Zadravec stallumot kap, és ennek érdekében lépéseket tett. Maga a szekularizáció, mint az egri káptalani stallum explicite feltétele az egri érsek február 2-i levelében volt leírva, bár kellő kánonjogi ismeretekkel bírva Csernoch is gondolhatott erre a lehetőségre, amikor Szmrecsányi érsektől a kanonoki kinevezést kérte. Zadravec István visszaemlékezése szerint februárban beszélt ezekről a primással személyesen, már azután, hogy Csernoch szekularizációs felterjesztést tett. Állítása szerint azzal a kettős szándékkal lépett elé, hogy semmit sem fogad el az államtól, hanem megélhetéséről a magyar egyház gondoskodjon, másrészt, hogy ferences szeretne maradni püspökké szentelése esetén is.⁴⁵ Mivel ezek a szempontok már korábban is felmerültek, így valószínűbb, hogy a Csernoch által ismertetett helyzetre reflektált beszélgetésük alkalmával. A szekularizációval kapcsolatban az álláspontját a primás 1920. április 19-i Gasparri-nak írt levele engedi sejtetni. Eszerint Zadravec csak abban az esetben volt hajlandó a primás által kért szekularizációba belenyugodni, ha tisztességes ellátásáról máshogy nem lehet gondoskodni.⁴⁶ Ezt látszik alátámasztani az a jogi szakvélemény is, amely mind az esztergomi Primási Levéltárban Zadravec 1920. április 11-i levele mellett mintegy annak csa-

⁴² PL. Cat. D/c, 627/1920. ad: 667/1925.

⁴³ 1908-tól volt a Konzisztoriális Kongregáció titkára. Vö. *Acta Apostolicae Sedis* (továbbiakban: AAS), 1909. 111. p.

⁴⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 52r. A kinevező bullát, amely több hónap késéssel érkezett meg, augusztus 16-án küldte meg Zadravecznek Csernoch: PL. Cat. D/c. 1923/1920. ad 667/1925.

⁴⁵ BORSÁNYI, 1967. 268–269. p.

⁴⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 53rv. Ő maga a szekularizációt Rómában nem kérelmezte és inkább szeretne volna folytatni szerzetesi hivatását. Ezt erősíti Tamás Alajos június 17-én a rend prokurátorának írt levele, melyben június 11-i levelére válaszol, ahol afelől érdeklődött, hogy a tábori apostoli helynököt szekularizálták-e, hiszen az *Acta Apostolicae Sedis*ben mellőzték a neve mellől az OFM rövidítést. Tamás jelzi, hogy a primás saját kezdeményezése volt a szekularizáció kérése, hogy Zadravec elnyerhesse az egri káptalani stallumot, a nevezett atya nem szeretne volna azt, és az Apostoli Szentszék nem is adta meg, amelyet mind ő, mind Zadravec örömmel vettek. Ennek ellenére az általános prokurátor 1920. szeptember 25-i levelében ismét feltűnt a téma: a Szerzetesi Kongregáció ugyanis arról érdeklődött, hogy Zadravec maga kérte-e a szekularizációját. Az említett leveleket ld.: MFL. Tartományfőnökség.

tolmányaként, mind pedig a Magyar Ferences Levéltárban őrzött tartományfőnöki iratok között megtalálható másolatban is végigveszi a kánonjog szempontjából lehetséges megoldásokat, köztük a szekularizáció ismételt kérését.⁴⁷ Szerzője Hanuy Ferenc a Pázmány Tudományegyetemen az egyházjog professzora.⁴⁸ Arra utaló megjegyzést, hogy ki kérte ki e jogi szakvéleményét, nem találtam, de mivel mind Zadraveczről, mind pedig a hercegprímásról E/3. személyben beszél és ismeri a prímás 1920. április 3-i, az Apostoli Szentzsék márciusi válaszáról, a szekularizációs kérés kudarcáról Zadravecznek írt levelét⁴⁹ – amely szintén megtalálható másolatban a tartományfőnöki iratok között –, előfordulhat, hogy a megrendelőt Tamás Alajos O.F.M. tartományfőnök személyében kell keresnünk. Ezt látszik erősíteni, hogy a prímás vele is tárgyalt a sikertelen szekularizációs kísérlet után.⁵⁰ A másik lehetőség, hogy maga Zadravecz atya – aki visszaemlékezéseiben ezt a dokumentumot egyáltalán nem említi – volt kíváncsi a dotálásának megoldási lehetőségeire, és mivel a hercegprímásnak és előljárójának szánta, ezért fogalmazott a jogász E/3. személyben.

A tábori püspök anyagi ellátása az esztergomi és egri érsek által megbeszélte megoldás elvetése után került ismét terítékre. Csernoch ekkor úgy látta, hogy az lenne a legcélszerűbb, ha a tábori helynöki hivatal és az ahhoz kapcsolódó utazások költségének fedezésére a kinevezett tábori püspök átalányt kapna, a budai rendháznak pedig az ellátása címén a Vallásalapból bizonyos összeget folyósítanának. Hozzáteve, hogy ha kívánatosnak tartja Zadravecz és a rend, akkor ismét szekularizációért folyamodik, de ezt nem látja célravezetőnek, mivel úgy tűnik, ennek a rend általános főnöke is ellene van. Ebben a megállapításában – ahogy láthattuk – nem tévedett.⁵¹ Zadravecz ezek után vélhetően megkonzultálta a dolgot a tartományfőnökkel is. Ennek nyomán született meg a Zadravecz április 11-én, a prímásnak küldött válaszához csatolt jogi szakvélemény Hanuy tollából.⁵² Ez alapvetően három lehetséges megoldást vázol.

Az első véleménye szerint a legtermészetesebb, melyet Csernoch is javasolt. A Vallásalapból kérjen rendje részére ellátás címén 50 ezer koronát és hivatala költségeire megfelelő összeget, a katonaságtól állandó gépkocsi használatát, a kormánytól pedig szabadjegyet vagy bérletjegyet az ország összes vasútvonalára. Így megmaradna továbbra is ferencesnek, hű maradna szegénységi fogadalmához is, csak a püspöki méltóságával össze nem egyeztethető kötelességei alól mentesülne, engedelmeskedni csak a pápának tartozna, a 628. kánon értelmében pedig a hivatala folytán neki járó jövedelmeket felhasználhatná, élvezhetné és kezelhetné, a felesleg és az öröklés révén keletkezett vagyon pedig a tábori apostoli helynöki hivatalt illetné meg. Hanuy véleménye szerint az Apostoli Szentzsék álláspontjának

⁴⁷ PL. Cat. D/c. 857/1920 in 667/1925.; MFL. Tartományfőnökség.

⁴⁸ Hanuy 1908-tól tanított egyházjogot a hittudományi karon. Ld.: Keresztény Magyar Közéleti Almanach. I. A–L. Szerk.: Hortobágyi Jenő. Bp., 1940. 362. p.

⁴⁹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

⁵⁰ Vö. Csernoch János Szmrecsányi Lajos érseknek, 1920. április 19. – EFL. Capitulum Metropolitana, 1480/1920.

⁵¹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; MFL. Tartományfőnökség.

⁵² PL. Cat. D/c. 857/1920. ad 667/1925.

ez felel meg leginkább, mivel mintegy misszionáriusi állásnak tekintik a tábori helynökséget.

A második lehetőség, hogy kérjen szekularizációt, és ha ezt elnyerte, akkor juttassanak neki egy kanonoki stallumot, hogy annak jövedelméből fedezhesse a kiadásait. Viszont Hanuy véleménye szerint: „Ez a már egyszer megkísérelt és a kuria által nem teljesített módozat a legszélsőségsébb, a legradikálisabb, amely épen azt az őserőt és hagyományos tekintélyt és suggestiót, amely az assisii nagy szent alapításaiból a keresztes hadak ideje óta sugárzik és százezreket ma is éltet, elsorvasztja, kikapcsolja és a hadsereg élére egy darócruhás missionárius püspök helyett egy gazdag javadalmas és suhogó selyembe öltözött főpapot állítana.”

Harmadik megoldásként kínálkozik, hogy szerzetesi minőségének megőrzésével elfogadhasson egy kanonoki stallumot úgy, hogy az abból származó jövedelmét élvezhesse és azt kezelhesse, de a felesleg és az öröklés révén keletkezett vagyon az apostoli helynökséget illesse (a 628. kánon 1.§-a értelmében), továbbá mentességet kérjen a rezidencia és a kóruszolgálat alól. Ez kedvező megoldás lenne, hátránya azonban, hogy precedenst Hanuy nem tud rá említeni, továbbá a püspökkel és a káptalani előljárókkal szembeni alávetettség kérdése.

Végül megemlíti azt a lehetőséget, hogy a pápa évjáradékot (pensiót) vetne ki valamelyik hazai püspökségre vagy káptalanra, miközben esetleg egy stallumot állandóan üresen hagynának. Az 1429. kánon 3. §-ára hivatkozik, amely szerint ez a pensió a járadékot kapó személy halálával szűnne meg. Azonban ezt nem javasolja, mivel a főkegyúr hozzájárulása lenne hozzá szükséges, de a főkegyúri jogok gyakorlásáról ekkor még nem született egyezés a Szentszék és a kormány között.⁵³

Zdraveczi április 11-i válaszában a harmadik megoldási javaslat mellett érvelt. Azonban ha explicite nem is, de hallgatólagosan a káptalani javadalomhoz jutását is elutasította az Apostoli Szentszék, amikor meghagyta szerzetesi állapotban. Az államtól éves átalány kérését ellátására, ruházatára, hivatali és személyi költségei fedezésére nem tartotta kivitelezhetőnek, mivel abban a pillanatban, hogy ezt elfogadná, a protestánsok is jelentkeznének állami szubvencióért a saját tábori előljárójuk számára. Így vagy mind a katolikusok, mind a protestánsok igényeit az állami kasszából kellene kielégíteni, vagy mindkét kérést elejteni. A szekularizáció ismételt kérését is elvetette, sőt, örömet fejezte ki, hogy szerzetes maradhat. Azonban az első szekularizációs kísérlet ellen írásban nem tiltakozott, sőt, Csernoch addigi fáradozásaiért köszönetét nyilvánította, kérve, hogy a továbbiakban legbölcsebb belátása szerint intézze az ügyét.⁵⁴

3. Az egri káptalan felajánlása

Csernoch, ahogy az 1920. április 19-i, Szmrecsányi érseknek írt leveléből kitétszik, inkább a Hanuy által javasolt negyedik megoldás mellett volt, azonban nem a pápa által kivetett pensió formájában, hanem az egri káptalan részéről egyfajta önkéntes felajánlasként. Így elkerülhetőnek gondolhatta a főkegyúri jogról folytatandó esetlegesen parttalan vitákat. Szeretné, ha élethossziglan 50 ezer korona tartásdíjat és 10 ezer korona lakáspénzt

⁵³ Vö. uo., valamint: CIC, 1918. 419. p.

⁵⁴ PL. Cat. D/c. 857/1920. ad 667/1925.

biztosítanának a tábori helynöknek, melyhez esetleg az egyik stallum betöltetlenül hagyható. Tehát a fix összegeket először a primás vetette fel, hozzátéve, hogy ez az éves összeg a gazdasági viszonyok függvényében változna, úgy, hogy mindig körülbelül egy kanonoki stallum átlagos jövedelmének feleljen meg és Zadravecz István személyére szójjon, tehát a következő tábori püspök ellátása már nem az egri káptalant terhelné. A pensió, melyet a pápának is be szándékozik jelenteni a püspök prekonizációjától járna és Zadravecz kezébe kellene kifizetni, aki felhatalmazást kapna a pénzkezelésre a Szentszéktől.⁵⁵

A primás e megoldás elfogadásában Szmrecsányival folytatott szóbeli tárgyalása alapján annyira biztos volt, hogy már aznap Gasparri bíboros államtitkárnak is levelet küldött. Ebben biztosította róla, hogy az egri érsek káptalanja egyetértésével hajlandó élete végéig pensiót nyújtani a tábori püspöknek, melynek összege – ahogy fogalmazott – az akkori szűkös viszonyok között 60 ezer korona, de ez csökkenhet, ha romlana a káptalan anyagi helyzete, úgy, hogy mindig egy kanonoki jövedelemnek feleljen meg. A tábori helynök ellátásának költségein felül a tábori vikáriusi hivatal költségeit a Vallásalap fogja fedezni.⁵⁶ Ezzel Csernoch tulajdonképpen *fait accompli* teremtett az egri érsek és a főkáptalan számára. A sürgetés okára a levél utolsó bekezdése világít rá, melyben a primás az anyagiakkal ellátás vázolt módjának jóváhagyását és a tényleges püspöki és apostoli helynöki kinevezést sürgeti. Hiszen bár elméletben a püspöki kinevezés már márciusban megtörtént, de gyakorlatban a tábori apostoli helynök még nem kapta kézhez a bulláit, sem a primáshoz, sem a tartományfőnökhöz nem érkeztek azok meg, értesítést sem kaptak róla, ráadásul a pápa még nem prekonizálta. A tábori apostoli helynöki kinevezésről sem érkezett meg a dokumentum. Így joggal gondolhatta a primás, hogy esetleg az anyagi alapok tisztázatlanságára vezethető vissza a késlekedés. Előfordulhat, hogy attól is tartott, hogy az egri főkáptalan által támasztott feltételek: a szekularizáció és a 642. kánonban említett akadály alóli felmentés elmaradásával a káptalan nem lesz hajlandó Zadravecznek a hivatalához méltó megélhetést biztosítani, így a tábori apostoli helynöki kinevezés tovább késlekedne, vagy a megfelelő anyagi biztosítékok hiányában nem valósulna meg. A válasz május 18-án kelt: a pápa üdvözölte az egri érsek és a káptalan felajánlását és megadta a kért felhatalmazást a tábori helynök primás által ismertetett ellátására.⁵⁷ Mindezt akkor, amikor még az egri főkáptalan össze sem ült ismét tanácskozni a kérdéstről.⁵⁸

⁵⁵ EFL. Capitulum Metropolitana, 1480/1920.

⁵⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 53rv.

⁵⁷ PL. Cat. D/c. 1260/1920. ad 667/1925.; 1920. június 2-án kelt kísérőlevéllel, június 4-i másolatban megküldve: EFL. Capitulum Metropolitana, 2153/1920. A fentiekén kívül felmerülhet bennünk, hogy a primás értesülvén az április 22-i konzisztóriumról – ahol végül a pápa nyilvánosságra hozta Zadravecz kinevezését (vö. AAS, 1920. 148. p.) – sürgette az ügyet, bár az akkori postai viszonyok mellett aligha lehetett biztos benne, hogy a levél három nap alatt a címzett kezébe jut.

⁵⁸ A káptalani tanácskozások jegyzőkönyveit a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltárában (továbbiakban: MNL. HML.) és az EFL-ban néztem át. A júniusi határozatukat ld. alább.

A Szentszék felé kommunikált verzió több ponton jelentősen eltért attól, amit Szmrecsányi érsek és az egri főkáptalan korábban vállaltak, és – bár erre vonatkozó feljegyzések nem maradtak fenn – vélhetően attól is, amit a prímással szóban egyeztettek. Az előbbinek az egri érsek válaszlevelében hangot is adott.⁵⁹ Hangsúlyozta, hogy a fix összeget a bizonytalan mezőgazdasági jövedelmek tennék lehetetlenné, különösen a román pusztítás után, melynek következtében tönkrementek a felszerelések, és sok állat is elpusztult. A károk nagyságrendjéről az 1919. november 19-i káptalani jegyzőkönyvből alkothatunk képet, amelyben az szerepel, hogy a román megszálló csapatok a főkáptalan házilag kezelt gazdaságából 19.672.960 koronára becsült vagyoneértéket vittek el. Ebből mindössze 236.404 koronát térítettek meg, így a főkáptalan összes kára: 19.436.556 korona volt, amelyhez hozzájött, hogy a pusztítás után – megfelelő számú állat, takarmány, a gazdaság működéséhez szükséges eszközök hiányában – a termelékenység, így a bevétel is csökkent.⁶⁰ Ennek következtében a káptalan 1921-ben közel 10 millió korona értékben volt kénytelen igavonó állatokat beszerezni. Ebből 5,3 millió koronát az érsek jóváhagyásával és a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével a készpénz törzsvagyonból fedeztek – amely nyilvánvalóan refundálási, azaz visszatérítési kötelezettséggel járt –, a többit a folyó jövedelemből.⁶¹ Ez mutatja, hogy Csernoch feltételezése, hogy az egri káptalan kellően tőkeerős, nem volt alaptalan. Azonban a nagyságrendileg impozáns jövedelem mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a gazdaságok üzemeltetéséhez jelentős kiadások is társultak, amelyhez hozzájötték a káptalan egyéb kötelezettségei: kegyúri terhek, bérek, nyug- és kegydíjak, adók, közterhek, különféle intézmények fenntartása stb.⁶² Szmrecsányi szerint nincs akadálya annak,

⁵⁹ PL. Cat. D/c. 985/1920. ad 667/1925.

⁶⁰ MNL. HML. XII. 2/a. (= Az Egri Káptalan Magánlevéltárának iratai.) 460/1919.

⁶¹ Vö. EFL. Capitulum Metropolitana, 440/1922., 751/1922.

⁶² Az egri székesfőkáptalan 1920–1925-ös anyagi helyzetével kapcsolatban maguk az alap kutatások is hiányoznak. A tábori apostoli helynökkel kapcsolatos iratok között sikerült pl. egy 1925-ös kimutatásra bukkanom, amely az egri főkáptalan által viselt terheket sorolja fel, összevetve a háború előtti és utáni állapotot. (Török Kálmán dékán kanonok kimutatása, 1925. március 12. – EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925.) Sajnos azt nem konkretizálja, hogy a háború utáni állapot alatt melyik évet érti, az infláció miatt ugyanis 1925–1926-ra a korona jelentős mértékben elértéktelenedett, 1926-ban le is cserélték pengőre. A listán szereplő tételek: kongruahozzájárulás, az egri érseki lyceum teológiai kara, a jog- és államtudományi kara és a tanítóképző intézet fenntartása (tanári fizetés, lakbér, pótlék, nyugdíjjárulék, és a pedellus illetményeinek felerészben, a teológiai tanárok fizetésének negyedrészből fedezése), 13 elemi iskolai római katolikus tanító illetményeihez hozzájárulás felerészben, 7 külső káptalani római katolikus tanító illetményének teljes összege. A kimutatásban a háború előtt 163.809 korona volt, a háború után: 848.037.940 korona. Egy másik példa a kiadások nagyságrendjére: vagyonváltás céljára a 105 ezer katasztrális hold földből 17 ezer katasztrális holdat adták le. Vö. PL. Cat. D/C 675/1937 in 4377/1943. Az egri főkáptalan anyagi helyzetéhez további adalékok: TÓTH KRISZTINA: A káptalanok 1936-os értekezletének tanulságai. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2014. 3. sz. 71–96. p. (továbbiakban: TÓTH, 2014.)

hogy egy kanonoki stallum jövedelmét lekössék a tábori püspöki hivatal fenntartására, amely akár az előléptetésekkel idővel növekedhetne is.⁶³ A megjegyzés háttérében az a tény áll, hogy az egri főkáptalanban az első nyolc stallum a jövedelmek 2/3-án osztozik, míg a maradék hat stallum a jövedelmek 1/3-án.⁶⁴ A tábori püspöknek folyósítandó összeg mindig annyit tenne ki, amennyiből egy egri kanonok megél. Azonban világosan tisztázni kellene, hogy a főkáptalan helyzetétől függene a tábori püspök anyagi helyzete.⁶⁵ Ebből is kitetszik, hogy a kérdés megoldása korántsem volt olyan egyszerű, mint azt Zadravecz szubjektív szemszögből látta.⁶⁶

Csernoch jóval a Gasparrinak elküldött, megnyugtatónak szánt rendezési javaslat után, május 1-jei levelében igyekezett tisztázni a félreértést az egri érsekkel: nem állt szándékában meghatározott összeget kérni, mindössze azért említette, mivel ezt időről időre újra szabályozhatná, és mivel ha mindig egy teljes stallum jövedelmét kapná, akkor egy kívülálló nyerne betekintést a káptalan anyagi viszonyaiba, amit nem tart tanácsosnak. Évente vagy több évre előre kellene a pontos összeget meghatározni. Nyilvánvalóan dönthet amellett is Szmrecsányi, hogy mindig konkrétan egy stallum jövedelmét biztosítja neki. Leírása szerint a pápának azt kommunikálta, hogy Zadravecz mindig megközelítőleg egy stallumnak megfelelő pensiót fog kapni.⁶⁷

A Vallásalap számára szintén egyfajta kötelezettséget teremtett Csernoch az április 19-i Gasparrinak küldött levelével, amely a primás kérésére felvette költségvetésébe a tábori püspökség tárgyi szükségleteiről a gondoskodást (a budapesti garnizontemplom fenntartása, egyházi ruhák és szerelvények). Az erre szánt 50 ezer korona, melyet a Vallásalap rendkívüli kiadásai közé sorolt az 1920/21. évre, azonban többet nem szerepel a költségvetésében.⁶⁸ Zadravecz visszaemlékezésében erről az összegről, mely 1920. augusztus 25-én került kiutalásra a primás kezeihez és szeptember 25-én vette fel a tábori helynök, nem esik említés.⁶⁹

A primás Horthynak is befejezett tényként kommunikálta április 22-én, hogy a pápa nem szekularizálta Zadraveczet, azonban az anyagi kérdést megoldották: az egri érsek egy kanonoki stallum jövedelmét juttatja a szerzetes püspöknek és ez elegendő lesz mindenkor a püspöki méltósággal járó életmódhoz. A tábori püspökség anyagi szükségleteit a Vallásalap fedezi. A

⁶³ HML. XII. 2/a. 460/1919.

⁶⁴ BÁNK, 1945. 20–21. p.

⁶⁵ Szmrecsányi levele, 1920. április 27. – PL. Cat. D/c. 985/1920 in 667/1925.

⁶⁶ A tábori helynök azt hangsúlyozza, hogy megígérték neki egy kanonoki stallum jövedelmét, azonban mint láthatjuk, nem volt mindegy melyik stallumét. Kívülállóként továbbá nem láthatta át az egri főkáptalan anyagi viszonyait, annak előzményeit és az egyes kanonoki javadalmak nagyságrendjét.

⁶⁷ EFL. Capitulum Metropolitana, 2153/1920.

⁶⁸ Vö. PL. Cat. 32. 2013/1920., 1952/1923., 2463/1923.

⁶⁹ PL. Cat. 32. 482/1921. Haller 1920. augusztus 25-én Csernoch Jánosnak írt levele, mellette a nyugta, melyen az szerepel, hogy szeptember 21-én került felvételre, illetve nyugta arról, hogy Zadravecz István szeptember 25-én átvette az összeget. A palliumra írtak szerint 1921. február 15-én az új vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Vass Józsefnek küldte tovább a primás Zadravecz február 9-i elszámolását.

püspök a ferencesek budai rendházában fog lakni. Arra is figyelmezteti, hogy a katonai rangfokozat és a tábori lelkészet vezetésére a felhatalmazás csak a pápai kinevezés megérkezése után történjen, és úgy legyen megfogalmazva, hogy ne az tetszen ki belőle, hogy az állam nevezte ki püspökké. A kormányzót a hagyományokkal igyekszik meggyőzni: a közös hadseregben sem a király nevezte ki püspökké a tábori hadsereg főpapját.⁷⁰ A háttérben nyilvánvalóan a püspöki kinevezések és tágabb értelmezésben a főkegyúri jog gyakorlásának egyelőre tisztázatlan helyzete állt. Ez az a levél, amelyet Csernoch másolatban a tartományfőnököknek és Zadravecznek is megküldött észrevételezés céljából, s amelyre Zadravecz visszaemlékezésében is utalt és többször hivatkozott.⁷¹ Tartalma megszületésének általam vázolt pontos körülményeit azonban nem ismerte. Horthy a prekonizációt követően, de még a bullák megérkezése előtt, május 7-én bízta meg Zadraveczet a magyar nemzeti hadsereg katolikus tábori lelkészetének vezetésével, V. rangosztályba történő besorolása mellett.⁷²

Közel két hónappal a Gasparrinak és Horthynak írt kommunikációt követően a kész helyzet elé állított egri székesfőkáptalan is megtanácskozta, az egri érsek elnökletével, 1920. június 7-én a kérdést. A káptalan egyetértésével az érsek az utolsó mesterkanonoki stallumot összekapcsolva a nyíregyházi plébánia-javadalommal egyházmegyéje arra érdemes tagjának, Énekes János nyíregyházi plébánosnak adta,⁷³ míg ahogy a primás javasolta, fix összeget – 50 ezer papírkoronát negyedévi részletekben – állapítottak meg egy évre előre Zadravecznek, a betöltött stallum megterhelése nélkül, a káptalan folyó jövedelméből. Az összeget – ellentétben Zadravecz és ennek nyomán Borovi értelmezésével⁷⁴ – egyáltalán nem gondolták a jövőben minden évre fixnek, sőt, leszögezték, hogy a következő évben is

⁷⁰ Bár maga a kormányzó a főkegyúri jogokat az 1920/I. tc. 13.§-a értelmében nem gyakorolta. Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irománya I. Bp., 1920. 23. p.

⁷¹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; MFL. Tartományfőnökség.; BORSÁNYI, 1967. 269. p.

⁷² Báró Láng Boldizsár, a Katonai Iroda Főnöke értesítette erről Zadraveczet 1920. május 7-én. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; BORSÁNYI, 1967. 34. p. Ld. még: BORÓVI, 1992. 138–141. p.

⁷³ A Zadravecznek szánt helyre tehát nem a tábori helynök által feltételezett 1926-ban elhunyt Nagy János, hanem Énekes János került. Vö. BORSÁNYI, 1967. 293. p. Nagy János (1870–1926) 1920-tól tiszteletbeli kanonok, 1924-től rendes kanonok. Életéről és a keresztényszocializmus iránti elkötelezettségéről ld.: SZECSKÓ KÁROLY: A keresztényszocializmus egri úttörője. Dr. Nagy János kanonok. In: *Honismeret*, 1992. 1. sz. 32–34. p. Énekes János 1866-ban született, 1888-ban szentelték pappá, 1913-ban lett Nyíregyháza plébánosa, 1921-től az egri székeskáptalan tagja. 1937-ben hunyt el. Vö. Plébánosbeiktatás Nyíregyházán. In: *Budapesti Hírlap*, 1913. 208. sz. 14. p.; Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1914. Agriae, [1914]. 80. p.; Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1914. Agriae, [1914]. 110. p.; Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1921. Agriae, [1921]. 5. p. 29. p.; Gyászrovat. In: *Budapesti Hírlap*, 1937. augusztus 12. 9. p.

⁷⁴ Vö. BORSÁNYI, 1967. 270. p.; BORÓVI, 1992. 190. p. Az 50 ezer koronát évnegyedes részletekben utalták ki, de ez nem jelentette azt, hogy minden egyes részlet felvétele után a tábori püspök külön megköszönte volna.

tanácskozás tárgya lesz. A stallum betöltését Szmrecsányi egyrészt az egyházmegye hosszabb ideje szolgáló buzgó papjai érdemeinek honorálásával, másrészt egyházkormányzati érdekekkel indokolja: a jelentős lélekszámmal bíró nyíregyházi plébánia plébánosának anyagi helyzetét, tekintélyét szeretné növelni az ottani más vallásúak előtt. Szintén eltértek a primás javaslatától abban, hogy nem a javasolt 60 ezer koronát ajánlották meg, hanem csak 50 ezret. Erre magyarázatot adhat, hogy az évjáradék adott személyre szólt, míg a 10 ezer koronát a hivatalhoz kapcsolódónak érezték, amelynek hangot is adtak, és mint ilyet vélhetően úgy gondolták, hogy a vallásalapból vagy az államtól kellene előteremteni.⁷⁵ A felajánlott 50 ezer korona értéke a tábori helynök szerint akkoriban egy leggyengébb tábournoki dotációnak felelt meg.⁷⁶

Miután a tábori püspök dotálásának kérdése megnyugtatóan rendeződni látszott, a primás júliusban kézhez kapta a bullákat, és augusztusban sor kerül Zadravecz püspökké szentelésére is Szegeden.⁷⁷ A fő felszentelő az a Csernoch János volt,⁷⁸ aki a szekularizáció elmaradását követően kész helyzet elé állítva az egri főkáptalant biztosította az évente előre meghatározandó, mindig revideálandó, de alapjában fix személyi juttatást az új püspöknek és a Vallásalapból egyszeri 50 ezer koronát a tábori püspökség költségeire.

II. A tábori apostoli helynöknek és hivatalának dotálása

1. Nagyratörő tervek és elégtelen megvalósítási lehetőségek

Nehézségeit, kálváriáját Zadravecz saját szemszögéből bőbeszédűen leírja visszaemlékezésében. Nem pusztán a saját dotációjának szűkösségével kellett megküzdenie, hanem a tábori püspökség intézményének megalapozására is kísérletet tett, de nagyszabású terveit, amelyek megvalósítása jelentős összegeket igényelt volna, nem sikerült valóra váltania. Miután – ha saját bevallása szerint nem is nagy lábon – kezdetben meg tudott élni az egri káptalan által ajánlott dotációból, egyik elsődleges problémája anyagiak terén a katonai lelkészek utánpótlásának kinevelése, illetőleg az apostoli tábori helynökség anyagi alapjainak lerakása, valamint saját lakhatásának megoldása voltak. Az utóbbi kettő nyilván összekapcsolódott.

Megválasztása után szinte azonnal azt tervezte a primással és a kormányzóval egyeztetve, hogy 1920 szeptemberétől 2–4 olyan növendék

⁷⁵ MNL. HML. XII. 2/a. 229/1920.; EFL. Capitulum Metropolitana, sz.n./1920. (A két dokumentum megfogalmazása helyenként egy-két szóban eltér.) Csernochot június 7-én értesítette a határozatról Szmrecsányi: PL. Cat. D/c. 1389/1920 in 667/1925.

⁷⁶ BORSÁNYI, 1967. 270. p.

⁷⁷ Zadravecz és ennek nyomán Borsányi a bullák késedelmes megérkezését a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség 1920. június 20-i bojkotjával magyarázza. Vö. BORSÁNYI, 1967. 34. p.

⁷⁸ PL. Cat. D/c. 1388/1920. ad 667/1925. 1920. június 7-én kérte fel Zadravecz a primást – Lepold Antal irodaigazgató 1920. június 3-án kelt bizalmas közlése nyomán –, hogy szentelje püspökké. Az augusztus 24-i szegedi szentelésről Csernoch testimoniumot is kiállított augusztus 26-án. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. Zadravecz 1920. szeptember 6-i köszönőlevele a szentelésért: PL. Cat. D/c. 1923/1920. ad 667/1925. A szegedi szenteléshez további kapcsolódó dokumentumok: PL. Cat. D/c. 985/1920 és 1388/1920. ad 667/1925.

fogja megkezdeni a budapesti központi szemináriumban tanulmányait, akik a későbbiek során szeretnének a hadsereg szolgálatába lépni. Számukat később 6–8-ra szándékozott emelni. Korábbi rossz tapasztalatokból kiindulva úgy vélte, hogy a főpásztorok a tehetséges, addig értékes munkásságot kifejtő papságtól nagyon nehezen válnak meg és engedik őket a tábori lelkészet kötelékébe, ezért lenne szükség eleve a tábori szolgálatra nevelkedett „egyháziasan buzgó, szociális érzelmű és a katonaság pszichológiájával tisztában levő” papságra. Ehhez már 1920 júliusában kérte Klebelsberg vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy biztosítsa a vallásalapból a katonai lelkészi pályára készülők ellátásának és neveltetésének költségeit. Levelét másolatban a primásnak is megküldte. A levél hátoldalára jegyzett információ szerint 12 ezer koronára lett volna szüksége.⁷⁹

Csernoch János szeptemberi levelében felvilágosította az új tábori ordináriust, hogy nem lehetséges tábori szolgálatra szentelni papokat, mivel ilyen „titulus ordinationis” nincs. A püspöki kar azonban szívesen felveszi az általa kijelölt két papnövendéket valamelyik egyházmegyébe és onnan elbocsátja tábori szolgálatra, sőt, a központi papnevelde viselné a költségeket. Az egyházmegyei hovatartozásuk azonban a tábori szolgálat idején sem szűnne meg. Zadravec ezt a megoldási lehetőséget egyelőre elvetette, a jelentkezőknek elutasító választ adott és kilátásba helyezte, hogy a következő évben intézkedni fog tervének realizálása érdekében.⁸⁰ Több mint egy évvel később, 1921. november 14-én a püspöki kart kérte kellő számú tábori pap rendelkezésre bocsátására, valamint a tábori lelkészség neveltetésének megvalósítására anyagi forrás előmozdítására, sőt, memorandumát maga olvasta fel a november 17-i püspökkari ülésen, ahol utolsó előtti pontban tárgyalták.⁸¹ Ezzel nagyjából egyidőben kérésével a Konzisztoriális Kongregációhoz fordult, hogy a tábori lelkészet céljára papokat nevelhessen, azonban a nuncius 1922. április 5-én azt tudatta Csernochhal, hogy a kongregáció a titulum castris címre szentelést nem engedélyezte.⁸²

⁷⁹ PL. Cat. 32. 482/1921. Zadravec István 1920. július 31-i levele a vallás- és közoktatásügyi miniszternek [a fenti idézet ebből]. A hátoldalra rájegyezve, hogy szóbeli megállapodás alapján 12 ezer koronáról van szó. A primásnak Zadravec szeptember 13-án írt az ügyben.

⁸⁰ PL. Cat. 11. 2252/1920. ad Cat. 32. 482/1921. A primás szeptember 21-i és Zadravec szeptember 27-i levele. A jelentkező növendékeket azonban még ekkor is kénytelen volt elutasítani. Vö. HL VI.35. Római katolikus tábori püspökség, A Római katolikus tábori püspökség és lelkészetek segédkönyvei, 4. Iktatókönyv, 1921, a 799 és 800. számú bejegyzések. (Az iktatókönyvhöz tartozó iratok egy része a bejegyzések szerint selejtezte lett, más részük a levéltár munkatársának tájékoztatása szerint a két világháború között átkerült a Magyar Országos Levéltárba, és ott 1956-ban a tűz martalékává váltak, így csak a fennmaradt 1921, 1921–1922 és az 1925–1926-os iktatókönyveket tudtam átnézni.)

⁸¹ PL. Cat. 11. 19/1922. ad 1085/1922. A datálás november 14-e. A visszaemlékezéseiben publikált iraton 15-e szerepel. Vö. BORSÁNYI, 1967. 271–272. p., ld. még: 273. p.; BEKE, 1992. 88–89. p.

⁸² PL. Cat. 11. 57/1922. ad 1085/1922. A tábori püspök jurisdictiójához, melynek szabályozására végül 1923-ban került sor, ld. még: Archivio Segreto Vaticano (továbbiakban: ASV.), Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 10. 391–401.; A

A tábori apostoli helynökség anyagi alapjainak lerakása érdekében is megpróbált tenni. Egyrészt a földbirtokreform végrehajtásának⁸³ és a vitézi birtokok céljára adományozások⁸⁴ megindulásakor a püspöki karhoz címzett, már említett novemberi levél végén utalt rá, hogy ennek során a tábori püspökségre is gondolhatnának. Azonban talán mivel a tábori szolgálatra papok kérésével és tábori lelkészet céljára papnevelés ügyével egy levél végén említette meg mellékesen, püspöktársai szemében nem kapott kellő hangsúlyt és elsiklottak felette, amelyet emlékiratában nehezményezett. Az ekkori püspökkari jegyzőkönyvben a tábori lelkészet céljaira föld kérése nem is szerepel.⁸⁵ Később a primástól kérte az ügy püspökkar általi ismételt tárgyalását.⁸⁶

Klebelsberg Kuno a protestáns tábori püspök számára földigénylés során a paritás elve alapján a katolikus tábori püspöknek is szeretett volna a vagyonszállás földről juttatni, melyet a minisztertanácsnak 1924. szeptember 22-én beadványában megfogalmazott. Ennek másolata megtalálható a tábori püspök említett levele mellett a Primási Levéltárban.⁸⁷ Az ő javaslatára foglalkozott vele 1924. október 15-én még egyszer a püspöki konferencia, melyen a hajdúdorogi püspök és a tábori püspök számára kérte földbirtokok leadásának felajánlását. Kérését tudomásul vették.⁸⁸ A tábori püspök erre hivatkozva kért a primástól pár sor ajánlást 1924 novemberében, valamint arra, hogy több protestáns püspök már kapott földet. A kérést Csernoch tudomásul vette és ad acta tette.⁸⁹ Visszaemlékezéseiben

Konzisztoriális Kongregáció 1923. július 5-i dekrétumát ld.: MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

⁸³ 1920. évi XXXVI. törvénycikk végrehajtása összekapcsolódott az 1921-es vagyonszállással. Az 1921. évi XLV. törvénycikk értelmében az összes földterület minden kataszteri holdja után a terület nagyságához és átlag kataszteri jövedelméhez arányosított búzamennyiség a vagyonszállás mértéke. Ezt lehetett készpénzben, záloglevéllel, ingatlanra történő telekkönyvi biztosítással és földdel fizetni. Az átengedendő területnek az 1921. évi XLV. törvénycikk 59.§-a értelmében alkalmasnak kellett lennie az 1920. évi XXXVI. törvénycikkben megfogalmazott birtokpolitikai célok megvalósítására. Vö. Corpus Juris Hungarici. 1921. évi törvénycikkek. Bp., 1922. 389. p.

⁸⁴ Vitézi telkeket a haza védelmében kitént egyéneknek adományozta az államfő magánszemélyek, köz- vagy magántestületek által felajánlott földről, vagy ha valaki közvetlenül adományozta, akkor az államfő megerősítésével tehetette. Az ilyen telekhez meghatározott közszolgálat végzése kötődött. Csak osztatlan formában lehetett örökíteni. Vö. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1920. 393.p., 394. p. (A m. kir. minisztérium 1920. évi 6.650. M. E. számú rendelete a vitézi telekről.)

⁸⁵ Vö. BEKE, 1992. 88–89. p.; BORSÁNYI, 1967. 273. p.

⁸⁶ Zadravecz levele, é.n. – PL. Cat. D/c. 1475/1923. (A palliumon: 1922. május 22. 500–1000 holdas instruált birtokot szeretne.)

⁸⁷ PL. Cat. 11. 3636/1924.

⁸⁸ BEKE, 1992. 146. p. (30. pont); BORSÁNYI, 1967. 282–283. p.

⁸⁹ PL. Cat. 11. 3636/1924; Zadravecz, 283. A protestáns tábori püspök ekkor még nem kapott földet, a vagyonszállás földről részesedés iránti igényét elutasították. Vö. Másolat. A vallás-és közoktatásügyi miniszternek a közalapítványi kir. ügyigazgatósághoz intézett 84468/1924. sz. átiratáról. (1924. szeptember 12.), in: HL VI.35. Prot. 1. doboz, 1/28. A Ravasznak kiutalt néhány száz hold többlet fejében

Zadravec arra írt, hogy Csernoch a szatmári püspökség Magyarországon marad javaiból szeretett volna neki is juttatni még 1923-ban.⁹⁰ Azonban ezeknek a javaknak a zár alá vétele helytelen kezelés indokával csak 1926-ban történt meg.⁹¹ A levélben, amelyet Csernoch János 1923. május 25-én Klebelsberg Kunóhoz intézett, összefoglalva véleményét a nem Magyarországon székelő javadalmak magyarországi javadalmi birtokairól és ezek jövedelmének kezeléséről, megemlíti a tábori püspöknek föld juttatását is, azonban nem konkretizál, hogy mely külföldön élő javadalmas Magyarországon maradt javadalmából. Mindössze a következőket jegyzi meg: „Valami csekélyebb javadalomról lehetne ez alkalomból a tábori püspökség javára is gondoskodni.”⁹² Kérése elvi lehetőség maradt, nem talált meghallgatásra, ugyanakkor azt mutatja, hogy Csernoch 1920 után is foglalkozott a tábori püspök illendő megélhetése ügyével.

Zadravec püspök a leendő apostoli tábori helynökök lakhatását is meg szeretett volna oldani, mint intézményt megalapozni, amihez szükség volt egy „székhelyre”. Kezdetben Csernoch elképzelésének megfelelően, és ahogy ő maga fogalmazott, a rendje iránti szeretettől áthatva a budai ferences zárdába költözött, mellyel párhuzamosan az állam is kiutalt számára egy hivatali helyiséget. 1921 februárjában még biztosan a budai rendházban lakott, mivel a tartományfőnöknek február 12-én arról panaszkodott, hogy nem tudja illően fogadni a hozzá érkező látogatókat, mivel vagy a folyosón vagy egyik-másik irodában az ottlevők jelenlétében fogadhatná őket. Segítségét kéri, ha szükséges, lakása klauzúrán kívül helyezésével.⁹³ Sokféle teendője miatt napirendjét sem tudta a kolostori napirendhez igazítani.⁹⁴ A tartományfőnök február 21-i válaszában – vélhetően szóbeli egyeztetést követően – reflektál levelére: a zárdából kilenc helyiséget nem lehetne elvonni, mivel nem lenne elég a rendtagoknak a maradék. Ha pedig nőne a rendbe lépők száma, akkor a vasfolyosón levő szobákra is szüksége lenne. Javaslatra, hogy a plébánia hivatal átköltözik a Comissariatust helyiségebe, és a volt plébániai irodát bocsátják rendelkezésére. Zadravecznek a kolostorból való közlekedéssel is meggyűlt a baja, ugyanis 1921-ben a korábban állandó használatra kapott gépkocsiját bevonták, január első harmadában be kellett szolgáltatnia a gépjárműjavítóba.⁹⁵ Saját állítása szerint

állítólag neki juttatandó 15 millió koronát Soltész Elemér 1925. május 3-án az Egyetemes Konventnek írt levelében nem említi, sőt, hangsúlyozza, hogy kizárólag az állami fizetésére van utalva. Vö. Uo. 1/38. Zadravec értesülése: BORSÁNYI, 1967. 283. p.

⁹⁰ BORSÁNYI, 1967. 279–280. p.

⁹¹ MNL. OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1926. február 26., 10. pont. A javak küszöbön levő szekvesztrálásáról 1926. január 18-án Csernoch János is beszámolt a nunciusnak. ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 16. fasc. 2.1. f. 45rv.

⁹² EFL. Pubblico-ecclesiastica, 3400/1923. A tábori püspökség részére föld szerzésének tervével Zadravec beszámolója nyomán foglalkozik: BOROVI, 1992. 197–199. p.

⁹³ Zadravec István Tamás Alajos provinciálisnak, 1921. február 12. – MFL. Tartományfőnökség.

⁹⁴ Zadravec István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravec-hagyaték.

⁹⁵ HL VI.35. Római katolikus tábori püspökség, A Római katolikus tábori püspökség és lelkészetek segédkönyvei, 4. Iktatókönyv, 1921, 49. számú bejegyzés. Az elintézés módjának és napjának megjelölése hiányzik, de mivel az előtte és utána levő iratokat

ezek után kiköltözött a kolostorból és beköltözött a Honvédelmi Kincstár Úri út 48. szám alatti két szobájába, amely meglehetősen szűkösnek bizonyult számára. 1923 októberében még itt lakott, ugyanis ide küldött számára Kriston Endre felszentelését követően bort.⁹⁶ Időközben a gyöngyösi konvent ajánlott fel számára Bene községben telket – lakás és tartózkodás céljára –, amelynek használati jogát kérte 1922 júliusában a Definitoriumtól élete végéig, azzal a kikötéssel, hogy utána az atyák vehetik ismét használatba. Kérését jóváhagyták.⁹⁷ Arra vonatkozóan nincs forrásunk, hogy ide költözött volna, mivel a község meglehetősen távol esett Budapeستől, de ideiglenesen, útjai alkalmával használhatta.

1923 februárjában megvásárolta hitelre az I. kerületben a Fortuna utca 15. szám alatt elhelyezkedő házat, melyben a táborigyűjtői és a katonapapok számára szeretett volna otthont teremteni. Ez elképzelései szerint a táborigyűjtői székhelye, valamint a Budapesten szolgáló és megfelelő hivatalos lakással nem rendelkező lelkészek és az átutazóban levő katonapapok lakhelye lett volna. A kiválasztásnál fő szempont volt közelsége a honvédelmi minisztériumhoz és a helyőrségi katonai templomhoz. Az épületre négy millió koronát kapott a népjóléti minisztertől, valamint az Angol-Magyar Banktól 15 millió kölcsönt vett fel. Átalakítására 20 millió korona adományt és öt év lejáratra 50 millió kölcsönt kért a Vallásalapból.⁹⁸ Tette ezt arra alapozva, hogy Csernoch Gasparrinak írt levelében a táborigyűjtői költségének fedezésére ezt az alapot jelölte meg. Ezáltal remélte a lakáskérdése megoldását. Ugyanakkor, amint a számok is mutatják, a vallásalap ilyen mértékű segélyt és főleg kölcsönt általában nem adott.⁹⁹ Elsősorban ez vezethetett el oda, hogy – az illetékes személyeknél történő közbenjárás ellenére¹⁰⁰ – végül kérvényét elutasították.¹⁰¹ Így kénytelen volt a

január 11-én, illetve január 12-én intézték, így vélhetően e dokumentumot is e napok egyikén. A gépautópóttár funkciójáról: VARGA IMRE: Adalékok az MH anyagellátó raktárbázis történetéhez. A gépkocsiszertár. In: *Katonai logisztika*, 2016. 2. sz. 224–268. p.

⁹⁶ Zadravecz István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. Lakhelyének kiderítéséhez a korabeli budapesti címtárat is megnéztem, de abban még 1922–1923-ban is a Margit körúti ferences zárda van feltüntetve (Budapesti cím és lakásjegyzék, 1922–1923. 1529. p.) így elképzelhető, hogy az ide költözésére csak 1922-ben vagy 1923-ban került sor. A rendházból kiköltözésre vonatkozó kérését sem a tartományfőnöki iratok között, sem a budapesti apostoli nuncius iratai között nem találtam.

⁹⁷ MFL. Tartományfőnökség. Acta Capituli Provincialis. Provinciae S. Joannis a Capistrano in Hungaria O.F.Minorum S.P.N. Francisci in Conventu nostro ad B.M.V. Elisabeth Visitantem Gyöngyösini die 17-a et sequ. mensis Julii anni 1922 rite et canonice celebrati. Ezen belül a 4. ülésen hangzott el a kérés, amelyet július 18-án tartottak.

⁹⁸ Zadravecz István Klebelsberg Kunónak, 1923. július 3. (Másolat.) PL. Cat. 55. 2089/1923. ad Cat. 11. 3161/1923. Lakáskérdéséről részletesen ír: BORSÁNYI, 1967. 274–278. p.

⁹⁹ Vö. PL. Cat. 32. 2463/1923.

¹⁰⁰ Felkereste Horthy Miklóst, Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztert és Vass József népjóléti minisztert is. Ezenkívül Csernoch és Szmrecsányi jóindulatát is kérte levélben. Vö. BORSÁNYI, 1967. 274–275. p.

korábban megvásárolt ingatlant eladni és a felvett hitelt is vissza kellett fizetnie.¹⁰² A budai rendház Historia Domusának krónikása 1924 augusztusában azt véli tudni, hogy a tábori püspök a Pasaréti út 10. szám alatt építtetett házat magának, ide érkezett vissza márciustól augusztusig tartó amerikai missziós körútjáról.¹⁰³ A tábori püspök lakhelyeként az 1925-ös ferences Schematismusban is Pasaréti út 10/b szerepel,¹⁰⁴ azonban későbbi sajtóhírekből az tűnik ki, hogy a püspök e lakhelyet nem maga építtette, hanem a villa egy lakrészét bérbe vette 35 millió koronáért.¹⁰⁵

2. A tábori apostoli helynök személyi dotálása

A tábori püspökség anyagi alapjait tehát nem sikerült a tábori apostoli helynöknek leraknia, a tábori lelkészet céljaira nem nevelhetett növendékeket, mivel nem volt ilyen titulus ordinationis, és a Konzisztoriális Kongregációnak a tábori apostoli helynök jogkörét körülíró dekrétuma sem tartalmazta, hogy nevelhetne papokat a tábori lelkészet céljára. El kellett

¹⁰¹ A történész az egyes célokra szánt összegeket böngészve óhatatlanul is azon a véleményen lehet, hogy a Csernoch által 1923. szeptember hó 7-én leírtaknak, hogy az összeg nagyságát kifogásolta a bizottság, lehet valóságtartalma. Vö. BORSÁNYI, 1967. 277. p.; MFL. XI. Zadravec-hagyaték. Mivel papok számára már létesített Budapesten otthont a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Vadorzó utcában – amely gyalog körülbelül 20 percre van a budai vártól –, a prímás 1923. szeptember 7-én felajánlja, hogy költözzenek oda a katonapapok is. A levélből az tetszik ki, hogy vagy nem értette meg a tábori püspök szándékát, hogy kvázi püspöki székhelyet létesítsen, ahová maga is beköltözhet, megoldva így lakás gondjait, vagy szándékosan hagyta az utóbbit figyelmen kívül. Mindamelllett az is igaz, hogy a prímás, aki lévén a bizottság ideiglenes elnöke, szavazati joggal nem rendelkezett, az ülésen úgy vélhette, hogy az országban voltak fontosabb támogatandó katolikus ügyek is. Ezt a PL-ban a palliumra írt szöveg is megerősíti: „Egyelőre tudomásul. Azt hiszi nincs sürgősebb ügye az országnak az övénel.” PL. Cat. 55. 2089/1923. ad Cat. 11. 3161/1923.

¹⁰² Csalódottságának Csernoch Jánoshoz írt 1923. szeptember 2-i levelében adott hangot, melyben felveti, hogy a Szentszéknak jelenteni fogja a nagyjavadalmasok róla történő gondoskodásának kudarcát is. Közölve: BORSÁNYI, 1967. 275–276. p. A prímás szeptember 7-i válaszában utal rá, hogy ezt nyugodtan megteheti, azonban mindössze az egri érseket terheli ilyen irányú kötelezettség. Uo., 276–277. A kölcsönt a tábori apostoli helynöknek kamatostól kellett visszafizetnie. Vö. Zadravec István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravec-hagyaték. Ld. még: PL. Cat. 55. 2951/1923. ad Cat. 11. 3161/1923.

¹⁰³ MFL. A budai rendház Historia Domusa. 1924. augusztus.

¹⁰⁴ Schematismus almae provinciae Sancti Joannis a Capistrano ordinis Fratrum Minorum S.P. Francisci in Hungaria ad annum Christi MCMXXV. Gyöngyös, 1925. [9. p.]

¹⁰⁵ Bűnpör Zadravetz püspök lakása körül. In: *Világ*, 1926. február 24. 9. p. A pert a villa tulajdonosa indította íj. László Árpád ügyvéd ellen, azzal vádolva, hogy 5 millió koronát visszatartott a püspök által kifizetett 35 millióból. A vádak alól az ügyvédet a per tisztázta. Budapesti lakcímgjegyzéket 1922–23 után csak 1928-ban adtak ki, amikoris Zadravetz Eleknét (a püspök édesanyját) tüntették fel ugyanezen lakcím alatti lakóként (Budapesti cím- és lakásjegyzék, 1928. 920. p.). Arra vonatkozó információt, hogy mikor költözökhett össze anyjával, vagy amint azt visszaemlékezésében említi, öccsével és édesapjával, nem találtam. BORSÁNYI, 1967. 271. p.

adnia a katonapapi otthon és a táborigazgatói székhelyének megvásárolt épületet, és olyan földet sem sikerült szereznie, amelyet utódaira hagyhatt volna. Személyes kiadásainak fedezése sem járt sokkal több sikerrel.

Az egri főkapitánus 1920 júniusában prekonizációja időpontjától, április 22-étől egy évre 50 ezer koronát szavazott meg számára, azzal, hogy az összeget egy évre előre állapítják meg és a következő évben ismét döntenek felőle. Ez akkoriban egy leggyengébb táborigazgatói fizetésnek felelt meg Zadravecz szerint.¹⁰⁶ A táborigazgató 1921. április 12-én írt Szmrecsányi érseknek, jelezve, hogy az 50 ezer koronát felvette, és mivel nem tudja, hogy a következő évi összeghez új tanácskozás szükséges-e, érdeklődik a következő évi összeg kiutalásának módja felől, valamint további jóindulatát kéri.¹⁰⁷ A levélből kitetszik, hogy Zadravecz nem volt tisztában a Csernoch által még 1920 áprilisában az egrieknek ajánlott megoldási javaslat részleteivel. Április 16-án a kapitánus ismét az előző évi 50 ezer koronát szavazta meg negyedéves részletekben.¹⁰⁸ Zadravecz püspök egy pár hónappal később jelezte Csernochnak, hogy az egri pensió kevés a megélhetéséhez (különösen, hogy a honvédség bevonta gépkocsiját és eltörölték a portómentességet¹⁰⁹).¹¹⁰ Azonban a táborigazgatói fizetést a honvédelmi minisztériumtól ekkor még nem fogadta el. Pensióját saját bevallása szerint miseintenciókkal és rokonaitól kért segéllyel egészítette ki.¹¹¹ 1921 novemberében vette csak a bátorságot a prímás kifejezett kérésére, hogy Szmrecsányi érseknek is megírja, a kapitánus által felajánlott összeg nem elegendő a megélhetéséhez.¹¹² Az érsek nyomában írt a kapitánusnak, figyelmeztetve őket, hogy annak idején egy kanonoki stallum jövedelméről volt szó, így a felajánlott összegnek is azzal egybehangzónak kellene lennie.¹¹³ Tehát nem igaz, hogy nem törődött Zadravecz ügyével. A főkapitánus sem várt sokáig a válasszal, december 17-i ülésükön 1921 áprilisáig visszamenőleg további 50 ezer koronát ajánlottak meg a táborigazgatói helynöknek, azaz megkétszerezték addigi ellátmányát.¹¹⁴ Tehát a kapitánus is készségesen reagált az érsek sürgetésére, aki erről december 29-én értesítette is a püspököt. Zadravecz 1922. január 6-i válaszában hálással megköszönte neki, hogy kérését elintézte, majd ezután továbbra is kérte jóindulatát.¹¹⁵ Ugyanígy január

¹⁰⁶ Vö. MNL. HML. XII. 2/a. 229/1920.; EFL. Capitulum Metropolitana, sz.n./1920.; BORSÁNYI, 1967. 270. p.

¹⁰⁷ EFL. Capitulum Metropolitana, 1813/1921.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Postai díjmentességet. Vö. 1921. évi XXI. törvénycikk.

¹¹⁰ PL. Cat. D/c. 2748/1921. ad 667/1925, Zadravecz István 1921. július 20-i levele a prímásnak.

¹¹¹ BORSÁNYI, 1967. 271. p.; Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; Zadravecz István levele a prímásnak, 1922. január 2. – PL. Cat. 11. 57/1922. ad 1085/1922.

¹¹² EFL. Capitulum Metropolitana, 6647/1921. Zadravecz István 1921. november 23-i levele az egri érsekhez.

¹¹³ Szmrecsányi érsek a kapitánusnak, 1921. november 25. – MNL. HML. XII. 2/a. 383/1921. (Ugyanitt a kapitánus december 17-i ülésének jegyzőkönyve.)

¹¹⁴ Csekó Gábor az egri érseknek, 1921. december 17. – EFL. Capitulum Metropolitana, 6647/1921.

¹¹⁵ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; EFL. Capitulum Metropolitana, 6647/1921.

9-én a káptalannak is köszönőlevelet írt, március 7-én pedig a primásnak is kifejezte köszönetét, azt feltételezve, hogy a pensió emelésében közbenjárt. Azonban mint a fentiekből kitetszik, csak arra van levéltári forrásunk, hogy a primás javasolta neki, hogy forduljon az érsekhez, közvetlen ráhatásra nincs.¹¹⁶

1922 áprilisában az azelőtt megállapított illetményének további folyósítását kérte, és a káptalan május 2-án készségesen meg is szavazta a 100 ezer koronát,¹¹⁷ Zadravecz pedig megköszönte május 27-én az érseknek.¹¹⁸ Ezzel párhuzamosan mind a protestánsok, mind Vass József miniszter, mind pedig Csernoch János katonai fizetés elfogadására buzdították. Előbbiek a protestáns tábori püspökség felállítására, utóbbi a helyzetre történő nagyobb rálátás miatt.¹¹⁹ Az egri főkáptalan 1923-ban nem tárgyalta Zadravecz dotációjának ügyét, áprilisban mindössze a számtartó válaszolt neki, hogy nem kapott új utasítást, tehát az addigi jövedelmet tudja csak folyósítani, melyet a tábori püspök akkor fel is vett.¹²⁰ A kanonokok talán maguk is belátták, hogy az inflációval egy évre előre meghatározott összeggel nem tudnak kellően lépést tartani és a püspöknek rentábilis jövedelmet nyújtani, de a megoldás módjáról nem lehetett köztük egyetértés. Ezért fordulhatott elő, hogy bár Szmrecsányi érsek a nuncius 1923. február 12-i teáján Zadravecznek még az egri főkáptalan jövőre bőkezűségét emlegette, de ügyét káptalani ülésen nem tárgyalták és nem hoztak új rendelkezést.¹²¹

Végül 1923. május 10-én jelentette Zadravecz a primásnak, hogy elfogadta az állami fizetést. A tábori püspökség intézményének lerakására ezzel párhuzamosan tette meg a már említett lépéseket: felvetette a primásnak, hogy meg kellene ismételni az 1921-es őszi püspökkari ülésen megfogalmazott kérését, miszerint adományozzanak földet a tábori püspökség céljára, továbbá azt is tudatta vele, hogy megvásárolta a Fortuna utcai ingatlant katonapapi otthon céljára. Amennyiben az utóbbi két nagyszabású terve megvalósult volna, úgy mind magának, mind utódainak lett volna javadalma és állandó lakhelye. Az állami fizetés felvételével szinte egy időben, 1923-ban ténylegesen sor került a protestáns püspökség létrehozására, a református Soltész Elemérrel az élén.¹²² Bár Zadravecz ekkor elhatározta,

¹¹⁶ Zadravecz István köszönőlevele a székesfőkáptalannak, 1922. január 7. – MNL. HML. XII. 2/a. 383/1921.; PL. Cat. D/c. 758/1922.

¹¹⁷ MNL. HML. XII. 2/a. (A 173/1922. sz. irat nincs az iktatási helyén.); EFL. Capitulum Metropolitana, 1714/1922. 1922. április 5-i levelében a tábori vikárius levelének a főkáptalanhoz történő továbbítását kérte; Csekó Gábor értesítése a káptalan döntéséről, 1922. május 2. – EFL. Capitulum Metropolitana, 2111/1922.

¹¹⁸ EFL. Capitulum Metropolitana, 2111/1922.

¹¹⁹ Vö. BORSÁNYI, 1967. 273. p.; BOROVI, 1992. 192. p.

¹²⁰ A számtartó 1923. április 25-i levele, továbbá nyugta az Egri Főkáptalan Központi Számtartóságától 25 ezer koronáról. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹²¹ Az 1923-as év káptalani jegyzőkönyveihez áttekintettem: MNL. HML. XII. 2/a. 300. köt. A káptalan bőkezűségének említését ld.: Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹²² Vö.: A vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyarországi református egyház egyetemes konventjének elnökségéhez, 1923. április 16. (A miniszter helyett Petri államtitkár írta alá. Másolat.) – HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/11.

hogy többet már nem szeretné felvenni az egri pensiót, azonban Kriston Endrével – akit ő szentelt püspökké – történő 1923-as őszi levélváltásában már az állami fizetéssel járó kööttségekről írt, és arról, hogy ha megkapná természetben a káptalantól a megfelelő ellátást, akkor a katonai fizetésről mondana le.¹²³

Ahhoz, hogy megértsük a tábori püspök fizetése körüli problémát és a püspök cselekedeteinek mozgatórugóit, érdemes feltenni a kérdést, hogy mennyit is ért 1920-ban, majd az azt követő években 50 ezer, illetőleg 100 ezer papírkorona. A fizetőeszköz romlását leginkább összevetése az aranyalapú értékmérővel, az aranykoronával érzékelteti. A korona értéke 1920 augusztusától csökkent. Míg júliusban 31,13 papírkorona ért egy aranykoronát, addig 1920 decemberében egy aranykorona már 87,42 papírkoronával volt azonos (280%-os értékcsökkenés), azonban Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter¹²⁴ hathatós gazdasági intézkedéseinek hatására értéke 1921-ben javult: márciustól júniusig erősödött, 1 aranykorona 42,37 papírkoronával volt egyenértékű. A miniszter – akinek intézkedéseire, a portómentesség eltörlésére és a gépkocsija bevonására Zadravecz is panaszkodott – programját nem tudta keresztülvinni, szeptemberben lemondott. Ehhez jöttek egyéb külső körülmények (fehérterror, a király visszatérési kísérlete stb.), amelyek hozzájárultak a korona értékének csökkenéséhez. Az inflációt tehát nem sikerült kordában tartani. 1922 elejétől 1923 februárjáig a pénzromlás felgyorsult: míg januárban egy aranykorona 129,62 papírkoronát ért, 1923 februárjában már 520,65-öt (januárhoz képest 401, 67%-os értékvesztés). 1923 augusztusában pedig 3486,80 papírkoronát (februárhoz képest 669,7%-os értékvesztés).¹²⁵ 1921 áprilisában tehát még reménykedhetett a tábori püspök, hogy a papírkorona értéke stabilizálódik, hiszen a fizetőeszköz erősödött, ezért kérhette az előző évi illetmény kiutalását, azonban 1921 végére a papírpénz már csak harmadát érte, mint júniusban. Ekkor kapott 1922 januárjában visszamenőleg még 50 ezer koronát a tábori püspök: a három negyedévi részlet egyösszegű kifizetése ideig-óráig megoldotta a problémát. Ezután keresett egyéb módokat a tábori püspökség anyagi alapjainak lerakására, mely a saját lakhatási és javadalmazási problémáját is megoldotta volna. E kísérletei azonban zátonyra futottak. 1923-ra a fizetőeszköz annyira devalválódott, hogy például 1923 augusztusában egy ács órábéra 1600–1800 koronát tett ki, ami napi 8 óra munkával számolva havi több mint 330 ezer koronára jön ki.¹²⁶ Tehát 100.000 korona az átlagembernek egy havi megélhetésre sem volt elég, hát még egy

¹²³ PL. Cat. D/c. 1475/1923.; Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹²⁴ 1920. december 16-tól 1921. szeptember 27-éig a második Teleki kormány pénzügyminisztere. Politikájához ld.: BOTOS JÁNOS: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924. In: *Múltunk*, 2015. 3. sz. 106–113. p. (továbbiakban: BOTOS, 2015.)

¹²⁵ A fenti adatokat Botos idézett cikkéből citálom, a korona árfolyamának részletes változását, összevetését egyéb valutanevekkel ld. ott. Közgazdaságtan nyelvében, indexszámokkal bemutatva: DÁLNOKI-KOVÁTS JENŐ: Árszínvonal, munkabér és életszínvonal 1921-ben. In: *Közgazdasági Szemle*, 1922. 64–74. p.

¹²⁶ Vö. A tartományfőnök Klebelsberg Kunónak a szegedi Mátyás templom tornyának restaurálása ügyében, 1923. augusztus 24. – MFL. Tartományfőnökség.

püspöknek, akinek rangjához méltóan kellett megjelennie a különféle hivatalos eseményeken. A papírpénz értékének romlását, illetőleg a drágulás mértékét egy hétköznapi életből vett példával is szeretném érzékeltetni: míg 1921 második felében egy pár cipő átlagos ára 800–1200 korona körül mozgott,¹²⁷ addig 1923 júliusában egy pár átlagos ára: 40–60 ezer korona volt,¹²⁸ tehát az egri káptalantól kapott éves fizetéséből 1923-ban Zadravec püspök összesen két pár cipőt tudott volna venni. Így érthető, hogy 1923 májusában a primásnak írt levelében lemondott róla és inkább a katonai fizetéséhez ragaszkodott.¹²⁹ Az egriekkel azonban közvetlenül nem közölte sem azt, hogy felveszi az állami fizetést, sem azt, hogy nem szándékozik felvenni többet az egri pensiót, legalábbis ilyen jellegű üzenetváltást egyik levéltárban sem találtam. Azonban az állami fizetés folyósítása után a szókimondó püspöknek nagyobb mértékben kellett az állami elvárásokhoz alkalmazkodnia – többször berendelték jelentéstételre egy-egy beszédét követően¹³⁰ –, és a pénz értéke tovább romlott: hiperinflációval kellett szembenézni. Így logikus lett volna, amennyiben az egri káptalan természetben megfelelő járandóságot ajánlott volna meg számára, lemond az

¹²⁷ Ld. pl.: *Kőrösvidék*, 1921. június 4. 4. p.: Nagy György Lajos békéscsabai cipész hirdetése; Ferenc: Kenyérharc. – „Csak kacagj, bajazzó”. In: *Egri Népiújság*, 1921. szeptember 30. 1–2. p.; *Nyírvidék*, 1921. december 3. 8. p.: a Hungária cipőáruház hirdetése.

¹²⁸ MNL. OL. MTI. 4. kiadás, 1923. július 30. 5 óra 20 perc. (f. 308.). Ebben az Árvizsgáló Bizottság megnyugtatja az embereket, hogy az egyes újságokban közölt megbotránkoztatóan magas árak a luxuscikkekre vonatkoznak, az átlagos közszükségleti cikkek ára azoknál alacsonyabb, pl. a kész cipők box bőrből: 40–60 ezer koronába kerülnek.

¹²⁹ Ennek konkrét összegéről nem találtam információt, mindössze az 1925-ös illetményszabályzat nyújthat némi fogódzót (1920–1924-es vonatkozásban illetmény nem találtam). Eszerint az V. rangosztályba tartozó ezredesi fizetés a 2. fokozatban 300, illetőleg az 1. fokozatban 340 aranykorona volt, a IV. rangosztályba tartozó tábornoki fizetés pedig 400 aranykorona. A protestáns tábort püspök fizetése saját bevallása szerint 1925-ben az utóbbi összeg volt. Bár a katolikus tábort püspököt kezdetben az V. rangosztályba sorolta Horthy, vélhetően időközben felfelé lépett a ranglétrán, mivel 1923-ban a legkisebb javadalmazású tábornoki fizetést említi visszaemlékezésében, ami több mint 12 millió papírkorona volt, és a pápának címzett 1925. január 12-i folyamodványában is szerepel, hogy tábornoki fizetést kapott. Ezzel szemben Egerben az ügyre vonatkozó 1925-ös iratok között található egy feljegyzés, amely a katolikus tábort püspököt a III. rangosztályba, altábornagyi fizetéssel tünteti fel, ami havi 480 koronát tett ki lakáspénz és egyéb pótlék nélkül. Szmrecsányi érsek ezzel az összeggel számolt 1925. március 28-i pápának írt folyamodványában (ennek részletes elemzését ld. később). Vö. ZÁVODI SZILVIA: *Életmód, életkörülmények és mentalitás a magyar katonatiszt-családoknál a 20. század első felében*. Bp., 2012. (Kézirat. PhD-disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.) (továbbiakban: ZÁVODI, 2012.) 69. p.; HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/35.; BORSÁNYI, 1967. 270. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. *Austria-Ungheria, Anno 1922–1925*. pos. 758. fasc. 4. 5r–7v., f. 19r–24r; EFL. *Capitulum Metropolitana, 1392/1925*.

¹³⁰ Vö. BORSÁNYI, 1967. 281. p.; Zadravec István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravec-hagyaték.

állami fizetésről, azonban egy ilyen meglehetősen barátságosnak tetsző gesztus esetleges hatásával nem kalkulált.

Az egri főkáptalan azonban, miután értesültek róla, hogy Zadravecz felveszi az állami fizetését, úgy ítélte meg, hogy a már kialakult helyzeten nem lenne szerencsés változtatni. Tehát csak fizetésekiegészítésnek szánt természetbeni ellátmányt szavazott meg számára: 1924. január 22-én arról tájékoztatták, hogy 2 hízott sertést 300 kg élősúlyban és 50 hektoliter búzát kap ellátmányként, amennyiben a káptalan anyagi helyzete nem rosszabbodik. Ha nem szeretné elvinni, úgy pénzbeli értéküket is kérheti.¹³¹

Zadravecz ebbe saját állítása szerint belenyugodott, mígnem 1925. január 10-én Lorenzo Schioppa nunciusnál járt, aki rákérdezett dotációs ügyének alakulására, melyről korábban Cavallier József, az Új Nemzedék főszerkesztője informálta.¹³² Ezt követően készült el január 12-én a pápának írt folyamodványa, amelyben saját szemszögéből feltárta az események alakulását.¹³³ Visszaemlékezéseiben arra utal, hogy más ügyben járt a nunciaturán, és maga Schioppa utasította a jelentés megírására, azonban ez a tény a nuncius január 15-i Gasparrinak küldött kísérőleveléből nem tűnik ki. Mindössze az, hogy melegen pártolta az ügyet, és hogy nagyon pozitív véleménnyel volt a táborigazdái püspökről, aki – ahogy fogalmazott – mindenki épülésére buzgósággal végzi a feladatait nem csak a katonák, hanem a civilek között is, ezért megérdemli a segítséget. Másrészt pedig az egri érsek és a káptalan, akik megígérték a pensiót, rendkívül magas jövedelemmel bírnak, tehát kötelességük a rangjához és hivatalához méltó ellátás biztosítása.¹³⁴ Ennek az lett a következménye, hogy Gasparri referálását követően a pápa az annak idején Hanuy jogi szakvéleményében is feltűnő, de korábban precedens nélküli megoldást léptette életbe: az egri káptalan ossza fel úgy az éves káptalani jövedelmet, hogy Zadravecz István a prebendás kanonokokkal egyenlő porciót kapjon, mintha ténylegesen stallummal bírna a testületben. Január 29-én erről értesítette a bíboros államtitkár a nunci-

¹³¹ A búzát 79 kilogrammos minőségben, budapesti tőzsdei középáron, levonva a budapesti paritást. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. A káptalan vonatkozó jegyzőkönyve és a püspöknek írt levél fogalmazványa: MNL. HML. XII. 2/a. 24/1924. A búza mindenkor belső értékéből adódott, hogy a korszakban sokszor számoltak vele, pl. a vagyonszámlánál, kongruakiegészítésnél és jelen esetben a táborigazdái püspök juttatásánál is ezt ajánlotta a káptalan. Szerepére bővebben rámutat Lukács György gyulai országgyűlési képviselő 1922. július 14-i ülésén az indemnitás vita során elhangzott beszédéből a következő részlet: „A búzának mindenkor van belső értéke, búzára mindenkor szükségünk lesz, s a mi a fő, a búza állandó és egyforma hozamarányban van a földhöz. Az a gazdálkodó tehát, aki igénybe venné a búza bizonyos mennyiségére szóló záloglevelek formájában a mezőgazdasági hitelt, ezt egészen nyugodtan tehetné meg, mert biztos lenne abban, hogy földje évről-évre megtermi azt a búzamennyiséget, amelyben az ő annuitása kifejezésre jut. A hitelintézet is nyugodtan hitelezne, mert tudná, hogy adósa évről-évre természetben birtokába jut annak a búzamennyiségnek, amelyet annuitásként törlesztenie kell.” Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló II. Bp., 1922. 34. p.

¹³² BORSÁNYI, 1967. 283–284. p.; BOROVÍ, 1992. 193. p.

¹³³ Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. ff. 5r–7v.

¹³⁴ Uo., ff. 2r–4r.

ust,¹³⁵ aki megragadta az alkalmat és a végrehajtásra a prímást kérte fel.¹³⁶ Február 4-én a nuncius erről Zadravec püspököt is tájékoztatta.¹³⁷ Nyilvánvaló lehetne, hogy „Roma locuta, causa finita”, de a tábori püspök javadalmazása ügyében korántsem volt így, amiben több tényező játszott közre, ezeket szeretném a továbbiakban sorra venni.

III. A tábori apostoli helynök dotálása a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció napi-rendjén

1. A tábori apostoli helynök és az egri érsek folyamodványa a pápának

Zadravec a maga részéről a visszaemlékezéseiben leírtaknak megfelelően, szubjektív szemszögből adta elő január 12-ei levelében XI. Pius pápának javadalmazása történetét, azonban – a Borsányi által lábjegyzetben állítottakkal ellentétben – a Pesti Központi Papnevelde házának eladását nem említette. Elbeszélése néhol a rendelkezésekre álló forrásokkal ellentmondást mutat. Ellenben feltárta javadalmazásának történetét, ahogy saját szubjektív szemszögből azt látta, néhol a rendelkezésre álló forrásokkal ellentmondásban. Kihangsúlyozta, hogy 1920-ban Szmrecsányi megígérte, hogy inkardinálja káptalanjába és kanonoki jövedelmet biztosít számára. A pápa ki is nevezte március 23-án domitianopolisi címzetes püspökké és tábori apostoli helynökké, azonban kívánságával összhangban úgy, hogy megtarthatta szerzetesi mivoltát. Szmrecsányi így is biztosította Csernoch János közvetítésével a Szentszéket, hogy egy kanonokéval megegyező jövedelmet fog neki juttatni, amiből püspöki rangjához méltóan megél majd, amely felajánlást Gasparri 1920 júliusában Csernochhoz írt levelében elfogadott. A tábori püspök rosszul emlékszik, vagy téves információval rendelkezik, a megoldást nyugtázó levelet a bíboros államtitkár már májusban megírta.¹³⁸ A kötelezettségvállalás alátámasztására a tábori apostoli helynök a Csernochnak a kormányzóhoz írt 1920. április 22-én kelt levelét idézi, melynek a másolatát a prímás annak idején neki is megküldte. Ebben arról is szó volt, hogy a tábori apostoli helynökség költségeinek fedezéséről a Vallásalap fog gondoskodni.

Ezek után Zadravec a konkrét számokat említi. Leírja, hogy az egri káptalan kezdetben 50 ezer koronát adott neki, majd sok kérésre 1922-re felemelték 100 ezerre az apanázst.¹³⁹ A pénz értéke rohamosan romlott, így ez az összeg, amelyért állítása szerint újra és újra könyörögnie kellett, nem érte el az 50 ezer olasz lírát. Ismerteti azt is, hogy többször írt türelmetlenül Csernochnak és a lemondásán gondolkodott, míg végül elment a kor-

¹³⁵ Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 15, f. 266rv.

¹³⁶ PL. Cat. D/c. 544/1925. in 667/1925.

¹³⁷ BORSÁNYI, 1967. 284. p.

¹³⁸ Vö. PL. Cat. D/c. 1260/1920. ad 667/1925.

¹³⁹ A sok kérésnek nem találtam nyomát a forrásokban, mindössze novemberben írt Szmrecsányinak, aki azonnal intézkedett is, hacsak nem arra utalt, hogy Csernoch Jánosnak többször megemlítette, hogy évi 50 ezer koronából nem tud megélni. A többi alkalommal mindössze hálásan megköszönte az érseknek a neki juttatott összegeket. Azt sem tárja fel a Szentszéknek, hogy 1921-re visszamenőleg is kapott a káptalantól még 50 ezer koronát.

mányzóhoz és tábornoki fizetést kért tőle. Ezt elfogadta, de két szempontból is károsnak tartja: egyrészt mivel így nem a hadseregnek ad, hanem a hadseregből él, és elvesztette szólás és működés terén a függetlenségét, másrészt fizetése felvétele lehetővé tette a protestáns tábori püspökség felállítását. Havi 2000 lírát kap,¹⁴⁰ azonban a protestáns püspök jobb helyzetben van, mivel már házat és hamarosan 500 hold földet fog kapni.¹⁴¹ Végül megjegyzi, hogy az egri főkáptalan saját kezdeményezésre¹⁴² 1924 elején úgy döntött, hogy az állami fizetése mellé természetbeni ellátást biztosít számára: 2 disznót és 40 mázsa árpát, de csak amennyiben a káptalan anyagi helyzete továbbra is jó lesz.¹⁴³ Véleménye szerint az egyházmegyében a gyengélkedő papok kapnak ennyi pensiót. Végül felveti, hogy előfordulhat, azért alakult így javadalmazása, mivel csuháját találják méltatlannak a püspökséghez.¹⁴⁴

A tábori püspök állításával szemben érdemes megvizsgálni, hogy hogyan látta az eseményeket Szmrecsányi Lajos, aki tudomást szerezve a szentszéki határozatról, hogy úgy osszák fel a káptalani jövedelmet, mintha Zadravecz is kanonok lenne és juttassanak belőle neki egy részt, szintén levelet írt a Szentatyának. Előbb azonban Csernoch János február 17-i felhívására is válaszolt, amelyben közölte vele a nunciuson keresztül kapott utasítást és intézkedését kérte.¹⁴⁵ Szmrecsányi február 21-én ingerült hang-

¹⁴⁰ A *Pénzügyi Közlöny*ben megjelenő 1924. december végi hivatalos valuta árfolyammal számolva 100 líra 324.000 korona volt, tehát a tábori püspök egy hónapban 6.480.000 koronát keresett saját bevallása szerint. (A következő hivatalos közlés 1925. január végi, tehát január közepén még a december végi átváltással számolhatunk.) Azonban nagy valószínűséggel elszámolta az átváltást, mivel 1925-ben az ezredesi fizetés is magasabb, 7.500.000 volt egy hónapra. Vö. ZÁVODI, 2012. 69. p.; *Pénzügyi Közlöny*, 1924. 36. sz. 679. p.

¹⁴¹ A protestáns tábori püspök másfél év utánajárás után nem egy házba, hanem egy lakásba költözhetett be a Református Egyetemes Konvent székházának első emeletén 1924 júliusában. Földet nem kapott, 1925. május 3-án az Egyetemes Konventnek írt levele szerint kizárólag állami fizetéséből élt (a lakáspénzt és a családi pótlékot is beleszámolva). Vö. HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/30., 1/38.

¹⁴² Mint korábban láthattuk, ezt Zadravecz István maga sugallta nekik, Kriston Endréhez írt levelén keresztül.

¹⁴³ A káptalan nem árpát, hanem búzát ígért (vö. MNL. HML. XII. 2/a. 24/1924.), a tábori apostoli helynök levelében viszont a „hordeaceus”, azaz árpa szó szerepel. 79 kg-os minőségben számítva az 50 hektoliter búza 3950 kg, ami így a tábori apostoli helynök számításai szerint megközelítőleg 40 mázsa.

¹⁴⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. 5r–7v. A levélben nincs szó a tábori püspökség anyagi javainak megalapozásáról vagy a püspöki kar gazdasági tevékenysége elleni feljelentésről, ahogy azt feltételezi: BORÓVI, 1992. 194. p.

¹⁴⁵ Csernoch a levélben arra hivatkozik, hogy 1920-ban az egri érsek javaslata nyomán a Szentszéknek azt írta, hogy Zadravecz majd mindig egy kanonoki stallum jövedelmét kapja pensióként, amely nem fix összeg, hanem a mindenkori terméseredménytől és gazdasági konjunkturától függ. S évről évre fenntartották a jogot az összeg megállapítására. Ez az összeg az első évben 50 ezer korona volt. Az előterjesztést a Szentszék elfogadta, s ezután ő nem foglalkozott az ügygel, így őt magát is meglepte az intézkedés. EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925.

nemben felelt, mivel egyházmegyéjét érintő rendeletet a megkérdése nélkül hoztak, egyoldalú nézőpont megismerését követően, és még csak nem is őt bízták meg a végrehajtással, mindössze tudomásul veheti és közölheti a főkáptalannal. Másrészt pedig arra hivatkozott, hogy az egyházmegyei szükségletek fedezésében is jelentős részt vállal a káptalan – mely kérdésben a nuncius nem volt tájékozott –, így magát az egyházmegyéjét is érzékenyen érinti az új kötelezettség. A felkapott mondatot, hogy az intézkedés tudomásul vétele azért nehézkes, mivel nincs olasz tolmácsa, csak mellékesen említette. A járulékot véleménye szerint a tábori apostoli helynök megelégedésére évente emelték, később pedig a megváltozott viszonyok mellett is igyekeztek kielégíteni jogos igényét, habár tudomása szerint 6587 aranykorona állami fizetést kap.¹⁴⁶ Mivel irodai személyzetre, irodai kiadásokra és utazásra nem kell költenie, így személyes szükségleteire összességében a javadalmazásának elégnek kell lennie. Addig nem szeretné tudomásul venni, amíg nem ő magával, az egyház nyelvén – tehát latinul – közli, és az ő véleményének meghallgatásával hozzák meg a határozatot.¹⁴⁷ A válasznak ezt a lényegi részét Csernoch János február 24-én a nunciushoz írt levelében tolmácsolta, amelyet követően Gasparri közvetlenül az egri érseknek küldte el az utasítást latin nyelven április 4-én.¹⁴⁸ Szmrecsányi csak április 14-én válaszolt röviden, jelezve, hogy megérkezett az hozzá, de betegeskedése miatt felel késedelmesen.¹⁴⁹

Vélhetően április elején még nem érkezett be az Államtitkárságra az egri érsek március végi folyamodványa, aki március 28-án ragadott tollat és megírta a javadalmazás történetét a Szentatyának. E levél tartalma eddig nem volt ismert a történeti szakirodalomban, pedig ahhoz, hogy komplex képet kapjunk az eseményekről, fontos minden érintett fél véleményével tisztában lennünk. Először is azt hangsúlyozza, hogy váratlanul érte a határozat, mivel nem volt tudomása a káptalan és a tábori vikárius közötti nézeteltérésről,¹⁵⁰ különösen, hogy Zadravecz leveleiben a megemelt pensióért hálásnak mutatkozott. Mindezek után őt megkerülve fordult a Szentszékhez panaszával. Ezt követően Szmrecsányi is előadja a történeteket a saját szemszögéből, kihangsúlyozva a káptalan kiadásait és kötelezettségeit, amik nem teszik lehetővé a tábori vikárius nagyobb mértékű támogatását. Érvei alapján kéri a határozat felfüggesztését és az ügy újbóli megvizsgálását.

Szmrecsányi leírása szerint, miután a tábori apostoli helynökségre kiválasztott ferences atyát nem szekularizálták, kanonoki prebendát sem tudtak neki biztosítani, hanem évente meghatározott pensiót, amit 1920-

¹⁴⁶ Ahogy fentebb említettem, ez egy akkori altábornagyi fizetésnek felelt meg, a tábornokok – Zadravecz e kategóriába sorolta magát – ennél valamennyivel kevesebbet kerestek: havi 400 aranykoronát. ZÁVODI, 2012. 69. p.

¹⁴⁷ PL. Cat. D/c. 667/1925.

¹⁴⁸ EFL. Capitulum Metropolitana, 1578/1925.

¹⁴⁹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 25.

¹⁵⁰ A tábori püspöknek az 1922-ben juttatott megemelt pensiót követő anyagi nehézségeiről azonban tudomással bírt, legalábbis ha nem így lett volna, 1923 februárjában a nuncius teáján nem említette volna Zadravecznek a káptalan leendő bőkezűségét. Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

ra, majd 1921-re 50 ezer koronában állapítottak meg. Mivel a pénz értéke devalválódott, a tábori püspök 1921. november 23-án jelezte, hogy nem tud 50 ezer koronából megélni, így a káptalan megduplázta a járandóságát. Zadravecz ugyanezt a megduplázott összeget kérte a következő évre is, amelyet 1923. április 23-ig kiutaltak neki. Mivel a tábori helynök ezután már tábornoki fizetést kapott, természetben kérte a pensiót. Erre a káptalan 1924-re 40 mázsa búzát és két hízott disznót ajánlott fel neki, azzal a megjegyzéssel, hogy mindaddig megkapja, amíg nem fordulnak rosszabbra a körülményei. A megszorító fél mondat háttérében az áll, hogy a proletárok, valamint a románok rablása, fosztogatása következtében a káptalan állatállományának jelentős része és gazdasági eszközparkja megsemmisült, melyeket a gazdasági csőd elkerülése érdekében pótolniuk kellett.¹⁵¹ Ezenkívül földrengés következtében számos épület megrongálódott, melyek helyreállítása is sok tőkét felemésztett.¹⁵² A földreform során pedig birtokaik ötödét le kellett adniuk, és bizonytalan, hogy a jövőben több területet is le kell-e adniuk.¹⁵³ Továbbá a közterhek, adók is oly mértékben fokozódtak, hogy épphogy elégséges a kanonokok megélhetésére a káptalani jövedelem.

Ennek ellenére nem feledkeztek meg egyéb kötelességeikről, a vallás, kultúra és erkölcs javításáról, a szenvedők felemeléséről, patrónusként 16 helyen 24 templom fenntartásáról, a hozzájuk kapcsolódó elemi iskolák tanárainak dotálásáról, valamint az érsekkel együtt egyenlő mértékben az egri érseki líceum teológiai karának, jog- és államtudományi karának fenntartásáról (ami az egyetlen ilyen katolikus intézmény az országban) és a tanítóképző, valamint a felső kereskedelmi iskola ellátásáról. Az érsek konkrét számadatokat is sorol, hogy mennyivel nőttek mely kiadásai és kijelenti, hogy több terhet a főkáptalan már nem bírna el.¹⁵⁴ A káptalan segítsége nélkül azonban nem tudná tovább fenntartani a jogakadémiát, így mindössze három protestáns jogakadémia maradna az országban.¹⁵⁵ És ez csak az érem egyik oldala. A másik, hogy a káptalanjában a jövedelem

¹⁵¹ A nagyságrend érzékeltetésére egy pár számadatot is felsorol: 184 ló, 1388 tehén, 12644 juh, 156 disznó, 35 gép, 101 eke.

¹⁵² Eger városban és környékén több kisebb földrengés volt 1922. augusztus 12-én, 21-én és 1923. február 9-én, amelyet 1925. január 31-én egy, az épületekben komoly károkat okozó földrengés és február-márciusban több utóregés követett. Vö. SCHRÉTER ZOLTÁN: Az 1925 januárius 31-i egri földrengés. In: *Földtani Közlemény*, 1925. 1. sz. 26–49. p. (Schréter sorra veszi a településeket és a károkat); *Egri Népujság*, 1925. 26. sz. 1–3. p. több cikk témája a földrengés.

¹⁵³ A földbirtokok egyötödének leadása erős felfelé kerekítés. 1936-ban az egri káptalan képviselője a 105 ezer katasztrális holdból összesen 17 ezer katasztrális hold leadását említette, tehát földterületeik hatodát. Vö. TÓTH, 2014. 76. p., 87. p.

¹⁵⁴ Török Kálmán dékán kanonok kimutatása, 1925. március 12. – EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925. A fiúk részére 1921-ben kezdték el szervezni az Egri Érseki Római Katolikus Fiú Felső Kereskedelmi Iskolát, melynek dotálásában több más szereplő mellett a káptalan is szerepet vállalt. Vö. KISS PÉTER: Az egri érseki líceum történetéből. Eger, 2016. (továbbiakban: KISS, 2016.) 79. p.

¹⁵⁵ 1921-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter felvetette a felekezeti jogakadémiák megszüntetését, azzal indokolva javaslatát, hogy túl sok jogászt képeznek és 1923-tól megvonta az államsegélyüket. Azonban az érsek és a káptalan továbbra is fenntartották az intézményt. Vö. KISS, 2016. 54. p.

elosztása nem egyenlő mértékű: a káptalani statútumok szerint az első 8 kanonok a jövedelmek 2/3-át, az utolsó 6 kanonok pedig 1/3-át kapja. Nem lehet tehát egyenlő részekre osztani. Ezenkívül a káptalan javai földekben vannak, amelyek nagyrészt misealapítványok, így az 1506. kánon értelmében nem lehet rájuk adót kivetni. S a püspöki kongregáció is megerősítette 1867-ben, hogy mindegyik kanonoknak megkülönböztetett és abszolút joga van a saját beneficiumai jövedelmére. A káptalani stallumok betöltése pedig a magyar szokásjog szerint az apostoli király joga. Bár most nincs koronás királyuk, Szmrecsányi utal rá, hogy a pápai határozat végrehajtásából konfliktus lenne, valamint arra is, hogy fontolóra kellene venni a lelkek javát figyelembe véve a Pázmány által citált törvényt, mely szerint a főkegyúri jogot az ország kormányzója is gyakorolja.¹⁵⁶

A káptalan felajánlása megtételekor abban reménykedett, hogy a hadsereg visszaállítja a régi Magyarország határait, azonban nem így történt: a trianoni békeszerződésben a hadsereg számát 35 ezer főre korlátozták, amelyből mindössze 20 ezer volt katolikus. Ezeknek nem volt szükséges külön ordinárius, mivel szétszórva az ország területén a helyi plébánosok viselték gondjukat, házassági ügyekben is a helyi püspök vagy érsek volt az illetékes. Így a káptalan lelkesedése is érthetően alábbhagyott. Különösen, hogy a tábori vikárius 6587 aranykoronás – átszámítva 111.979.000 koronás – állami fizetést kapott, amelyből az állami tisztviselők családjukkal együtt megélnék. Véleménye szerint a tábori püspök fizetéséből és a pensióból rangjának megfelelően meg tud élni, főleg úgy, hogy saját udvart nem tart fenn, útiköltségre nem kell gondolnia, nincs megterhelve erőn felül a hivatala és nem foglalja le annyira a munka, hogy ne tölthetne több hónapot a másik féltekén anélkül, hogy távolléte kellemetlenséget okozna. Itt nyilvánvalóan amerikai útjára utalt az érsek, aki levele végén arra kérte a pápát, hogy ne helyezzen elviselhetetlen terhet az egri káptalanra, hanem utasítsa a tábori vikáriust, hogy elégedjen meg azzal a segéllyel, amelyet a káptalan felajánlott neki.¹⁵⁷

A két folyamodványt egymás mellé téve tehát láthatjuk, hogy míg a tábori vikárius úgy érezte, hogy az egri főkáptalan nem állta a szavát, hogy mindig egy káptalani stallum jövedelmét juttatják neki, addig az egri érsek leveléből az tűnik ki, hogy kifejezetten azzal a kikötéssel vállalták e kötelezettséget, hogy ha a káptalan helyzete nem rosszabbodik és minden évben előre megállapítandó összegben. Míg Zadravec úgy érezte, hogy sokszor kellett ezért a kevés pénzért is könyörögnie – minden bizonnyal beleszámította ügyének Csernoch elé tárását is, aki ezeket a panaszokat nem továbbította Egerbe –, az egri érsek hangsúlyozta, hogy velük nem közölte elégedetlenségét, mindössze köszönőleveleket írt, amikor pedig közölte, azonnal léptek is. A tábori apostoli helynök nem volt tisztában az egri főkáptalanra

¹⁵⁶ „Regem coronatum quidem nondum habemus, sed recte propterea operae pretium esse nobis videtur ponderare, utrum opportunum sit animos attentos reddere ad alias etiam dispositiones legis per Cardinalem Pázmány citiae, secundum cuius articulum 56: Gubernator Regni exercuit etiam ius patronatus ecclesiarum.” Ez több szempontból is lehetetlennek bizonyult: egyrészt Horthy protestáns volt, másrészt az 1920. I. tc. 13.§-a értelmében a kormányzó a főkegyúri jogokat nem gyakorolta.

¹⁵⁷ A folyamodvány: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 19r–24r. A Gasparrinak írt kísérőlevél uo., f. 18r.

nehezedő terhekkel sem, amelyet az érsek a vállalással erős kontrasztban ábrázolt levelében. Végül a tábori püspök 1925-ben tulajdonképpen azért szeretett volna az egyháztól kapni püspöki rangjához méltó jövedelmet, mivel így az igehirdetésben és a katonák lelki kormányzásában függetlenségét nagyobb mértékben látta volna biztosítottnak. Ezzel szemben Szmrecsányi érsek csak azt látta, hogy tábornoki fizetéséből és a káptalan természetbeni fizetéskiegészítéséből egymaga jól meg tud élni.

2. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció 1925. november 16-i ülése

Mindkét érintett fél véleménye tehát ismert volt az Apostoli Szentszék előtt, így objektívabb képet tudtak alkotni a történésekről. Az egymásnak néhol ellentmondó információk mérlegelését két kongregáció: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció bíboros atyáira bízta, akik november 16-án közös tanácskozást tartottak. Ezen a tábori apostoli helynök ügye mellett a magyar egyházmegyék gazdasági helyzetét és az azzal kapcsolatos teendőket vitatták meg.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja egyike volt az 1908-ban a Római Kúria szerkezetét megreformáló Sapienti Consilióban felsorolt 12 kongregációnak.¹⁵⁸ Egyházipolitikai kérdésekben a pápa tanácsadó szerve volt, főleg olyan ügyek kerültek a napirendjére, ahol az adott államok kormányaival kellett tárgyalni, de feladatkörébe tartozott azoknak az egyházipolitikai ügyeknek az intézése is, amelyekkel a pápa az államtitkár útján megbízta. Prefektusa az államtitkárság vezetője, a bíboros államtitkár, titkára az államtitkárság egyházipolitikai osztályának vezetője volt. Hivatalból tagjai voltak a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára, a Szent Officium bíboros titkára, a kancellár bíboros és a datarius bíboros. Évente több alkalommal tanácskoztak a világegyház jelentős ügyeiről, például konkordátum-tervezetekről, az egyház érdekeit sértő rendeletekre adandó válaszról, vagy mint jelen esetben is, az egyházi javak kezeléséről. Ha több kongregáció hatáskörét is érintette az ügy, akkor közösen vitatták meg a kérdést. A tanácskozás előtt nyomtatott füzetben foglalták össze az előzményeket a részt vevő bíborosoknak, melynek végén felsorakoztatták a megválaszolandó kérdéseket, ún. dubiumokat. Az anyaghoz rendszerint mellékletben források kapcsolódtak. Magukról az ülésekről jegyzőkönyvet írtak, melynek végén lejegyezték, hogy mit tanácsoltak az ügyben a pápának, és gyakran azt is, hogy ő mit határozott.¹⁵⁹

A Konzisztoriális Kongregáció jelentőségét mutatja, hogy élén prefektusi minőségben maga a pápa állt. Ügyvezetője mindig egy bíboros titkár, hivatalból tagjai a Szent Officium bíboros titkára, az Egyetemek és Szemináriumok Kongregációjának prefektusa és a bíboros államtitkár voltak. Feladata az ügyek előkészítése a konzisztóriumok számára, egyházmegyék, székes- és társaskáptalanok létesítése, felosztása, káptalani méltóságok létesítése, megszüntetése, püspökök, apostoli adminisztrátorok, koadjuto-

¹⁵⁸ Vö. AAS, 1909. 7–19. p.

¹⁵⁹ BÁNK, 1958. 55. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, Anno 1916–1938. pos. 305. fasc. 34. f. 8rv. Ld. még a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának jegyzőkönyveit és az egy-egy jegyzőkönyv melletti aktákat (S.RR.SS. Rapp. Sess.), illetve: TÓTH, 2017. 338–339. p.

rok és segédpüspökök kinevezésének előkészítése, a kivándoroltak lelki ügyei és az egyházmegyék feletti legfőbb felügyelet.¹⁶⁰ Ezen utóbbi révén volt illetékes az 1925. november 16-i ülésen e kongregáció is, hiszen ez nem csak a tábori apostoli helynök dotálását, hanem a magyar egyházmegyék gazdasági helyzetét is vizsgálta.¹⁶¹

A jegyzőkönyvet kísérő és az ülést előkészítő összegző füzet júniusra elkészült, tehát vélhetően már az egri érsek és a tábori vikárius egymásnak részben ellentmondó folyamodványának beérkezése után elhatározták a bíborosi tanácskozást.¹⁶² Azonban a rendezés még egy pár hónapot váratott magára, melynek több oka lehetett: egyrészt nyomós érv volt, hogy Lorenzo Schioppa nunciust 1925. május 3-án Hollandiába helyezte internunciussá a pápa, így május 16-án elutazott új állomáshelyére.¹⁶³ Az új nuncius 1925. június 2-i kinevezését követően csak június 26-án érkezett meg Magyarországra.¹⁶⁴ Először át kellett látnia a helyzetet, hogy esetlegesen véleményét tudjon formálni és közvetítőként fellépni a helyi egyház és Róma között. Különösen sokat nyomott a latban, hogy elődjével szemben teljesen más-hogy látta a magyar egyházi javadalmak helyzetét és a tábori püspök dotálását is.¹⁶⁵ Ahogyan Szmrecsányi érsek leveléből, aki káptalanja rossz anyagi helyzetére hivatkozott, is kitetszik, a kettő szorosan összefüggött, ezért tárgyalták a két ügyet egy ülésen a bíboros atyák. Másrészt, Szmrecsányi érsek csak novemberben utazott személyesen Rómába, vélhetően szeretnék volna az ő véleményét is személyesen meghallgatni, mielőtt döntést hoznak.

Cesare Orsenigo nuncius összegző véleménye az előkészítő anyaghoz csatoltan olvasható. Ebben november 20-án többek között leírta, hogy a tábori püspök több mint 40 ezer líra éves jövedelemmel rendelkezik¹⁶⁶ és

¹⁶⁰ BÁNK, 1958. 49–50. p.

¹⁶¹ S.RR.SS. Rapp. Sess., Ungheria, 1925, Sessione 1287. E témakörben az első lábjegyzetben említett ösztöndíjak és kutatócsoport keretében külön tanulmány készül, ezért nem foglalkozok vele most itt részletesen.

¹⁶² Uo. Ld. még: ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 16. fasc. 5.1. f. 375.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 67r–83r.; S.RR.SS. Rapp. Sess., Ungheria, 1925. Sessione 1287.

¹⁶³ ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 34. fasc. 6.1, f. 174r.; MRKONJIC, TOMISLAV: Archivio della nunziatura apostolica in Ungheria (1920–1939). In: Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20). In memoriam di Lajos Pásztor. A cura di: Platania, Gaetano – Sanfilippo, Matteo – Tusor, Péter. Bp.–Roma, 2008. (CVH I/4.) 266. p.; Uő: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”). aa. 1920–1939. Indice 1235. 13. p.

¹⁶⁴ AAS, 1925. 332. p.; ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 34. fasc. 6.1. f. 174r. Ld. még: ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 14. fasc. 1.1. ff. 2–34.

¹⁶⁵ Érintőlegesen foglalkoztam vele: Modernkori katolicizmus vs. neobarokk államegyház. Mi vezetett Cesare. Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián? In: Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Szerk.: Klestenitz Tibor – Zombori István. Bp., 2015. 243–255. p.

¹⁶⁶ 1925 október végén a hivatalos valutaátváltási árfolyam: 100 líra 290.000 korona volt, tehát körülbelül évi 116 millió koronára tehető a nuncius akkori számításai

nem a ferences konventben, hanem magánházaiban él. Másrészt az egri káptalan a közvélemény szerint tényleg nagyon gazdag, de jövedelmeiket nem lehet pontosan megtudni, mivel nagyrészt természetben vannak, és jó pár közülük nem éves, hanem szakaszos, így jó lenne felszólítani a káptalant, hogy 3 évi kiadásait és bevételeit mutassa be.

Az előkészítő füzetben megfogalmazott dubium: mit kellene válaszolni az egri érseknek a jelenlegi tábori vikárius eltartásának kötelezettsége tárgyában? A magyar egyházi javakkal foglalkozó első pont mellett erre ad választ a rövid, lényegre törő jegyzőkönyv, amely jobbára csak a határozatra korlátozódik. A bíborosok úgy határoznak, hogy informálódjon a nuncius, hogy tényleg tábornoki fizetést kap-e a tábori püspök, igenlő esetben elegendő, amit az egri főkáptalan kínál. Giovanni Bonzano bíboros¹⁶⁷ ezenkívül felvetette, hogy az egri érseknek a magyar jogról szóló fejtegetéseire is meg kellene adni a választ. A jegyzőkönyvet készítő Borgongini Duca december 1-i audiencián közölte a bíboros atyák tanácskozásának eredményét a pápával, aki jóváhagyta azt.¹⁶⁸

3. A javadalmazás kérdésének megoldása

A bíborosok tanácskozásáról és az azt követő pápai döntésről sem Szmrecsányi, sem Zadravecz nem kapott értesítést. Utóbbi türelmetlenül várta az egri kanonoki osztalékra vonatkozó szentszéki határozat végrehajtását, amelynek érdekében több alkalommal írt a hercegprímásnak, a nunciussnak, az egri érseknek és a káptalannak. Miután Schioppa nuncius 1925. február 12-i teáján – ahol a tábori apostoli helynök többekkel szót váltott az egri javadalmazásáról – megkérte rá, hogy röviden jelentse neki Rómába, hogy milyen lépést tett az egri székesfőkáptalan, február 23-án írt Csernochnak. Zadravecz levelében arra hivatkozott, hogy felszólítást kapott Rómából az érdeklődésre. A bíboros államtitkártól nem kapott felszólítást, tehát itt vélhetően csak a február 16-án az Örök Városba érkező és a levél megírásakor is még ott tartózkodó nuncius február 12-i teáján kérékre utalt, a megfogalmazással adva nyomatékot érdeklődésének.¹⁶⁹ A prímás tudatta vele, hogy közölte az Apostoli Szentszék utasítását az egri érsekkel és a további fejleményekről ott érdeklődjön.¹⁷⁰

Ezen felbuzdulva, március 9-én Szmrecsányinak írt, akinek szintén a római felszólításra és Csernoch utasítására hivatkozott, hogy érdeklődjön nála az ügyben. Kifejezte reményét, hogy nem nehezten rá és felajánlotta azt is, hogy részletesen ismerteti vele javadalmazása történetét.¹⁷¹ Ezt követte nézeteltérésük a március 18-i püspökkari konferencián. Zadravecz úgy vélte, hogy az egri érsek azzal vádolta: ő tett Rómába jelentést a Vallásalappal kapcsolatos visszaélésekről, amire sértődött hangnemben reflek-

szert a tábori püspök jövedelme. Ez nagyjából a tábornoki fizetés éves 120 millió koronájának felelt meg. Vö. *Pénzügyi Közlöny*, 1925. 23. sz. 444. p.

¹⁶⁷ 1912-től 1922-ig az USA-ban apostoli delegátusként szolgált, 1922-ben lett bíboros. AAS, 1912. 134. p.; AAS, 1922. 613–614. p., 621–622. p.

¹⁶⁸ S.R.R.S.S. Rapp. Sess., Ungheria, 1925, Sessione 1287.

¹⁶⁹ BORSÁNYI, 1967. 285. p.; PL. Cat. D/c. 638/1925. ad 667/1925.

¹⁷⁰ A levél eredetijét nem találtam, azonban a fogalmazványát igen: PL. Cat. D/c. 638/1925. ad 667/1925.

¹⁷¹ EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925.

tált, még aznap az egri érseknek írt levelében kilátásba helyezte, hogy jótékony célok javára az Apostoli Szentszéknek írásban lemond az egri apánázsról és a közvélemény tudomására hozza annak történetét.¹⁷² Visszaemlékezésében a tábori apostoli helynök az egri érsek komoly római vádaskodásairól vizionált, melyek erkölcsi kérdéseket is érintettek volna, azonban ilyen levelet a szentszéki levéltárakban nem találtam, Szmrecsányi kizárólag a javadalmazás történetét vázolta, ahogy azt ő maga megtapasztalta.¹⁷³

Időközben Zadravec az nunciushoz is több levelet írt, tartva magát a kéréshez, hogy informálja a történésekről. A február 28-iban az érsek előrelátható ellene felhozandó vádjait vetítette előre, melyek amerikai tartózkodása alatt keltek szárnyra, és amelyekkel tudomása szerint szeretné elterelni a figyelmet javadalmazására tett ígérete be nem tartásáról. A vádakra következetesen a „rágalmak” szót alkalmazta, eredetüket egyrészt protestáns, másrészt katonai-politikai berkekben sejtette, azonban azokat nem részletezte. Mindössze azt kérte, hogy ha valóban megvádolná őt az érsek, akkor hallgassák meg az ő verzióját is.¹⁷⁴ Körülbelül két héttel később, ugyanaznap, amikor felajánlotta Szmrecsányinak, hogy írásban is lemond az Apostoli Szentszék előtt javadalmazásáról jótékony célra, ismét tollat ragadott és Schioppának írt. E levélben nem szerepel hasonló felajánlás. Vázolta, hogy az érsek nem válaszolt javadalmazásáról érdeklődő levelére, valamint az aznapi püspökkari konferencián történeteket saját szemszögéből. Felemlítette továbbá, hogy Csernochtól azt hallotta, hogy az egri érsek rendkívül mérges volt, hogy olaszul közölték az utasítást, és az sem tetszett neki, hogy a Szentszék a magyar egyházi javak elosztását magának követelte.¹⁷⁵

Ezt követően Zadravec személyesen is beszámolt ügyének állásáról Rómában májusban, amikor egy amerikai magyar zarándoklatot vezetett. Itt értesült arról Borgongini Ducától, hogy Szmrecsányi azt kérte: függeszték fel az ítéletet, amíg őt meg nem hallgatják. S mivel az érsek csak októberben szándékozott Rómába jönni, így Borgongini Duca állítólag azt felelte, hogy jobb lesz felszólítani, tegye meg észrevételeit írásban. Valójában ekkorra már az egri érsek folyamodványa és magyarázata régen beérkezett az államtitkárságra, további részletes írásbeli magyarázatra nem volt szükség az ügy tárgyalásához. Gasparri szintén érdeklődött a javadalmazásának megoldása felől és – Zadravec visszaemlékezése szerint – bátorította, kijelentve, hogy a Szentatya akarata elől nem lehet kitérni. Októberben pedig, amikor ő is részt vett a nemzeti zarándoklaton, Borgongini Duca Szmrecsányi érsek életkora iránt érdeklődött tőle, majd meghallva, hogy 75 éves, viselkedését korának tulajdonította. Ebben Zadravec azt sejtette, hogy csak emiatt nem került sor felfüggesztésére engedetlenségét követően

¹⁷² Ezt a levelet közölte: BORSÁNYI, 1967. 286–287. p. Az egri érsek ezzel szemben úgy értelmezte a történeteket, hogy Zadravecznek nem volt bátorsága reflektálni szóban arra, hogy neki kellemetlenséget okozva közvetlenül a Szentszékhez fordult. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 19v.

¹⁷³ Vö. BORSÁNYI, 1967. 287. p., 289. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. ff.18r–24r.

¹⁷⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 10rv.

¹⁷⁵ Uo. ff. 13r–14v.

– mint láttuk, engedetlenségről szó sem volt, csak a körülmények alapos ismertetéséről és mérlegelésének kéréséről. Tehát a szuszpenzió sem merült fel Szmrecsányival szemben, mint lehetőség.¹⁷⁶ Arról, hogy az októberben a nemzeti zarándoklatot vezető egri érseket is meghallgatták-e személyesen az államtitkárságon, írásos feljegyzést nem találtam, csak feltételezhető, hogy ha már ott tartózkodott, szóba kerülhetett ez a kérdés is.

Zadravecz szeretett volna pontot tenni a vita végére még az októberi római zarándoklat előtt, de ez nem sikerült. A hónap elején ugyanis megbízta az ügyben önszorgalomból már korábban is eljáró ferences rendtársát, Bónis L. Arkangyalt – saját kérésére –, hogy tárgyaljon a székesfőkáptalannal, ugyanis szeretné, ha az ügy 14-éig nyugvópontra jutna.¹⁷⁷ Mivel nem jutott, így november 2-án Csekó nagyprépostnak írt, hogy hajlandó-e a káptalan javadalmazását megtárgyalni, dönteni, és ha igen, kivel tárgyaljanak.¹⁷⁸ A november 19-i válasz, hogy értesítik, a Római Szentszékek bejelentették, részére személyéhez és táborigazgatói állásához kötötten évi 40 mázsa búzából és 2 hízott sertésből álló pótlékot állapítottak meg, amelynek kiszolgáltatására továbbra is hajlandóak. E tekintetben további tárgyalást nem tartanak szükségesnek, de ha mégis tárgyalni szeretne, azt Dutkay Pál kanonokkal teheti meg. A levél egyik vázlatában még az szerepel, hogy mivel a szegénységi fogadalom alól nem mentette fel a pápa, csak évi pótlék adományozásáról lehet szó, de ez a fél mondat a végleges verzióba nem került bele.¹⁷⁹ A határozat alapja az 1925. november 10-i káptalani jegyzőkönyv.¹⁸⁰ Rómába nem érkezett a káptalan részéről ilyen kijelentés, így az előzmények ismeretében valószínű, hogy Szmrecsányi érsek márciusi Szentatyához címzett folyamodványát értették alatta, ami az előzmények ismeretében valószínű. Erre november 27-én tudatta a káptalannal, hogy P. Arkangyalt megbízta, segítse elő méltó dotációját. Párhuzamosan az érsek felé is gesztust tett, november 29-én kérte, adjon neki alkalmat arra, hogy „őszintén és férfias nyíltsággal adhassak számot minden lépésemről és tettemről, melyek az említett feszültséget okozták”.¹⁸¹

Végül Zadravecz december 17-én mind a székesfőkáptalannak, mind az egri érseknek megírta, hogy lemond minden anyagi igényéről.¹⁸² December 19-én a főkáptalan ezt tudomásul is vette. Másnap Szmrecsányi érsek válaszolt neki a legutóbbi három levelére, melyeket saját leírása szerint elvont a rendes levéltári kezelésből. Azért nem válaszolt, mivel a nyilvánosság elé szeretne volna tární a történetet, most azonban elhárulva látja e „veszélyt”. A lemondásra nem reflektál, csupán kijelenti, hogy továbbra is

¹⁷⁶ BORSÁNYI, 1967. 288., 289. p. Amint azt Zadravecz 1925. november 29-i Szmrecsányinak írt levele mutatja, a nemzeti zarándoklat alatt a javadalmazás kérdéséről érdemben nem kommunikáltak. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹⁷⁷ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹⁷⁸ MNL. HML. XII. 2/a. 387/1925.

¹⁷⁹ Uo.; MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹⁸⁰ MNL. HML. XII. 2/a. 387/1925.

¹⁸¹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. Ennek háttéréről: BORSÁNYI, 1967. 290–291. p.

¹⁸² MNL. HML. XII. 2/a. 405/1925.

szívesen látja egyházmegyéjében, és nála szállhat meg, ha a katonák pasztorációjára odautazik.¹⁸³

Mi történt mindeközben a kongregáció november 16-i, a pápa által december 1-jén jóváhagyott határozatának végrehajtásával? Erre a szentszéki levéltári források adják meg a választ. Gasparri a döntést a Konzisztoriális Kongregáció titkárának és december 13-án Cesare Orsenigo nunciusnak is megírta. Utóbbi megkérte rá, hogy informálja őt a tábori püspök bevételeiről.¹⁸⁴ A nuncius 1926. január 5-én ismertette vele a megszerzett információkat: Zadravec maga mondta neki, hogy 1923-tól kezdve tábornoki fizetést kap kisebb egyéb jövedelmek mellett, pl. lakhatási pótlék, ami éves 5 ezer líra és a két titkár fenntartásának költsége. Ez összességében bőségesen eléri az évi 40 ezer olasz lírát, nem számolva a misestipendiumokat, amik nem állami bevételek.¹⁸⁵ A körülbelül 5 ezer olasz lírának megfelelő hozzájárulását az egri káptalantól 1924-ben még megkapta, de 1925-ben már nem. Hogy véget vessen a vitának, lemondott erről az apánázsról. Nem gondolja, hogy ezek után bármit kommunikálni kellene az egri érsekkel, de ha esetleg mégis, várja az utasításokat.¹⁸⁶ Gasparri január 27-i válaszában megerősítette az egri érsek informálásának elhalasztását, mivel ekkor már az újságok Zadravecznek a tábori helynöki tisztségről való lemondásáról cikkeztek.¹⁸⁷ Végül sem Szmrecsányival, sem Zadraveczel nem került sor levélváltásra. A tábori apostoli helynök nyugdíjazási kérelmét közel fél évvel később, 1926. június 13-án terjesztette elő, amit 1927. január 9-én fogadott el Horthy, amikor is március 1-jei hatállyal nyugállományba helyezte. Havi nyugdíjaként 528 pengőt, ezen felül június hónaptól lakbért állapítottak meg számára. További ellátásáról tehát az állam gondoskodott.¹⁸⁸

*

Tanulmányomban széleskörű forrásfeltárással, hazai és szentszéki levéltári források bevonásával ismertettem a tábori apostoli vikárius dotálásának történetét. Így az események részletgazdag és több szempontú bemutatására vállalkoztam, ami árnyalja az eddig nagyrészt szubjektív, az érintett szemszögéből alkotott képet. Fontos megállapításom, hogy a leendő tábori apostoli helynök javadalmazására vonatkozó tárgyalásokat Csernoch János tartotta kezében, aki a legtökeerősebb káptalanban szeretett volna stallumot, illetve egy stallumnak megfelelő jövedelmet szerezni Zadravec Ist-

¹⁸³ MFL. XI. Zadravec-hagyaték. Ld. még: BORÓVI, 1992. 196. p.

¹⁸⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 92rv.

¹⁸⁵ A nuncius nem adja meg a váltószámokat, hogy mivel számolt, azonban ha a *Pénzügyi Közlöny* 1925. december végi hivatalos devizaátváltási adataival számolunk (100 líra = 283.000 korona), akkor 113,2 milliót kapunk, ami közelít az 1925-ös tábornoki fizetéshez, ami akkoriban éves 120 millió korona volt. Vö. *Pénzügyi Közlöny*, 1925. 27. sz. 503. p.; ZÁVODI, 2012. 69. p. Előfordulhat, hogy a 40 ezer koronás összeget a korábbi, 1925. novemberi jelentéséből vette át és rögzítette itt ismét. Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess., Ungheria, 1925, Sessione 1287.

¹⁸⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 92rv. Zadravec azt állítja, hogy egy-két alkalommal beszélgetett vele a kérdéstről, de úgy vette észre, hogy Orsenigo nunciust kevésbé foglalkoztatja dotációja, mint elődjét. BORSÁNYI, 1967. 288. p.

¹⁸⁷ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 94r.

¹⁸⁸ Vö. MFL. XI. Zadravec-hagyaték.

vánnak. Ennek az egri érsek és az egri főkáptalan által támasztott feltétele, a szekularizáció és a 642. kánon 1. §-ának tilalma alól történő felmentés a ferences általános rendfőnök kifejezett kérését követően hiúsul meg. Az érintett felek élénken keresték a megoldást: erről árulkodik Hanuy egyházjogásznak véleménye a sikertelen szekularizációs kísérletet követően, amely mind a Prímási Levéltárban, mind a Magyar Ferences Levéltárban megtalálható. A prímás többször mintegy megelőlegezettnek vette leveleire a választ. Ez történt akkor is, amikor 1920. április 19-én, a szekularizáció elmaradását követően a Szentszéknek azt kommunikálta, hogy az egri érsek és a káptalan így is megközelítőleg egy kanonoki stallum jövedelmét fogja juttatni a tábori apostoli helynöknek, továbbá ennek módját részletezte. Rómában a problémát megoldottnak vették, a káptalan pedig két hónappal később, június 2-án mintegy kénytelen volt a hercegprímás által vázolthoz hasonló megoldást találni a dotálásra. A káptalantól kapott személyi dotálás mellett a tábori apostoli helynökség részére 1921-ben a Vallásalapból egyszeri rendkívüli segínyt utaltak ki 50 ezer korona értékben. Azonban ez az összeg csak a legszükségesebbekre volt elég, Zadravecz nagyszabású terve megvalósításához nem. Ezek közül egy pár fontosabbat, személyéhez szorosabban kötődőt vizsgáltam, rámutatva az apostoli helynökség és a helynök dotálásának összefonódásaira is a földhöz jutás szorgalmazása és a katonapapi otthon terve révén. Mindez mutatja a javadalmazás komplexitását. Személyes jövedelmét, illetve ennek elértéktelenedését az infláció mértékére rámutatva vizsgáltam meg.

Az átnézett szentszéki levéltári források lehetővé tették, hogy javadalmazásának történetét és hátterét mind Zadravecz István, mind Szmrecsányi Lajos pápának benyújtott folyamodványán keresztül megvizsgáljam. Utóbbi tartalma mindeddig nem volt ismert a kutatásban. Az előzmények, székesfőkáptalani kötelezettségek és tartozások, valamint a káptalani jövedelmek természete és elosztása ismeretében sokkal árnyaltabbá válik a káptalan Csernoch által vélt anyagi helyzete és a tábori apostoli helynök javadalmazásának megoldása. Ráláthatunk az okokra, melyeket Zadravecz akkor nem ismert, hogy miért nem lett volna egyszerű a pápa óhajának teljesítése, hogy a tábori apostoli helynök is pontosan egy kanonoki stallum jövedelmét kapja. Mindkét érintett fél véleményének ismeretében foglalkozott az ügygel a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció 1925. november 16-i ülésén. A világegyház kormányzatában jelentős funkciót betöltő dikasztériumok javaslatát a pápa december 1-jén hagyta jóvá. A határozat az Apostoli Szentszék körütekintéséről árulkodik: a döntés attól függ, hogy ténylegesen tábornoki fizetést kap-e Zadravecz, melyből meg tud élni, és így meg kell elégednie az egri főkáptalan által biztosított pensióval. Ennek az új apostoli nuncius, Cesare Orsenigo járt utána, azonban mire erről jelentést tett, addigra a kérdést maga Zadravecz rendezte, azzal, hogy lemondott az egri főkáptalantól személyére és hivatalának idejére szóló apanázsáról, 1926 januárjában pedig az újságok már az apostoli helynökségről történő lemondásáról cikkeztek, így Gasparri elhalasztotta a határozat közlését. Végül sem az egri érsek, sem a tábori püspök nem kapott értesítést a kongregációk döntéséről, mivel a kérdés Zadravecz 1926. júniusi tényleges lemondásával az apostoli tábori helynökségről okafogyottá vált. Mindazonáltal remélem, hogy vizsgálódásom – az egri székesfőkáptalan helyzetének és a javadalmazás kérdésének kompli-

kált megoldása ismertetésén keresztül – hozzájárul a Horthy-korszakban a magyarországi egyházi javak kezeléséről alkotott kép formálásához.